

NAŠE RASPRAVE

Dr. Samir BEGLEROVIĆ

Pokušat ćemo se osvrnuti na karakter, kvalitet i svrhovitost naših rasprava. Pod pojmom „naše rasprave” podrazumijevamo tretiranje problema unutar Islamske zajednice te problema direktno ili nedirektno vezanih za Islamsku zajednicu. Kako je riječ o tekstu koji bi, nadamo se, trebao pridonijeti plodnim raspravama na forumu „Novog Muallima”, od velikoga broja aspekata koje bi ozbiljna studija o naznačenome problemu trebala sadržati, koncentrirat ćemo se na tri, samo ih naznačivši, koliko nam to prostor dozvoljava: dostojanstvenost, relevantnost (opravdanost) i otvorenost.

U prošleme broju „Novoga Muallima”, između ostalih, objavljen je tekst koji je ponudio pregled „znanstvenih rasprava” objavljenih u jednim od naših najstarijih i nama najdražih novina. Pretpostavljajući da je autor teksta imao ozbiljne i opravdane namjere, akcent bismo stavili na stvarnu znanstvenu vrijednost tih materijala objavljenih u tim novinama. Naime, pitanje je koliko se uopće može nazvati znanstvenim rad koji obiluje uvredama, izrugivanjem ličnosti neistomišljenika, čak i psovkama „zaodjevenim” u izraze koji se nameću kao prihvatljivi savremenome vjerniku. Upravo ova postratna tendencija među muslimanima Bosne i Her-

cegovine, tzv. zaodijevanje vulgarnih izraza u navodno šerijatski prihvatljiv oblik, najzorniji je pokazatelj naše duhovne stagnacije, jer je jedina razlika između najprostijeg uličnog vrijeđanja i uvreda koje upućuju visokoobrazovani islamski teolozi neistomišljenicima tek u izrazu, formi.

Bit, ono unutarnje, samo po sebi ne treba izvanjsko artikuliranje, iskazivanje. Ono je samo potrebno kad se temeljna skrivena stvarnost želi preko našeg izvanjskog svijeta povezati s nekom drugom skrivenom stvarnošću ili kad je se želi naprosto artikulirati, iskazati, u izvanjsko, pojavno (R. Gueneon). Ovo je, shodno tradicionalnome nauku, osnovna svrha riječi, odnosno jezika, i fundamentalnih simbola. Podsjetivši se na kur'ansko kazivanje o Ademu pejgamberu, alejhis-selam, upravo zahvaljujući spoznaji skrivenih biti, hazreti Adem, alejhis-selam, bio je u mogućnosti njima pridodati i odgovarajuće pojmove, njihova imena. Stoga su egzistencije jezika i simbola posebno sveti budući da su osnovni modeli artikuliranja i podučavanja o svetome. Iz ovoga razloga gotovo je nemoguće razumjeti, a sasvim je nemoguće opravdati, da musliman, ma o kome god se radilo, sveti dar jezika kao takvog, mogućnosti komuniciranja u bilo kom obliku, obojenog stalnom prisutnošću

Duha, odbaci, a prisvoji njegov „klon“, imitaciju originala, obojenu prisutnošću niskoga ega i đavolskim inspiracijama. Jezik, kako se to često ističe u tradicionalnim duhovnim traktatima islama, tumač je stanja srca, a obaveza je vjernika čak i kad govori s nečistim srcem paziti na sadržaj riječi, shodno hadisu hazreti Muhammeda, alejhis-selam: „Ako nemaš stida, radi što god hoćeš“. Na ovaj način, svetost jezika i simbola te stid, koji je, shodno sunnetu, dio vjere, osnovne su smjernice u komunikaciji muslimana, naročito onih odraslijih, onih koji bi trebali biti „učitelji vjere“.

Jedna od ključnih karakteristika ovoga problema je to što naša vjerska glasila uopće pristaju objaviti sadržaje pogrdnog karaktera, makar oni bili „umotani“ u naizgled pristojnu formu. Svaka kritika podržana argumentima treba biti objavljena, ali se pri tome mora voditi računa o pristojnosti. U svakodnevnome životu česti su pogrdni izrazi, i aluzije, slobodno bismo rekli đavolski klonovi fundamentalnih simbola, ali bi govor vjernika morao biti potpuno drukčiji makar, kako nas to uči časni Kur'an, ma bili i „impresionirani mnoštvom lošega“ oko nas. Često to zaboravljamo, ali svaka napisana a potom objavljena riječ ima uticaj na čitaoce, a, shodno prethodno rečenome, zainteresiranima bismo trebali prenositi duh svetosti, a ne vlastitu frustriranost. Iz ovoga razloga u svim religijama kao osnovna karakteristika duhovnoga učitelja ističe se da njegove riječi oplemenjuju, bude kod zainteresiranih pozitivno raspoloženje i nadu.

Onda je sasvim logično, pri razmišljanju o objavljivanju, u bilo kom vidu, stavova neke osobe, razmisliti o njihovoj opravdanosti, ali ne samo na način da su valjano obrazloženi, već, prije svega, voditi računa o pozvanosti konkretne osobe da reagira na konkretan problem, na stav drugoga. Modernistički trendovi u islamu

uspjeli su, između ostaloga, doslovno usaditi u muslimane princip niveliranja, razmišljanja da je svako kompetentan raspravljati sa svakim i o svačemu (N. Attas). Ovo nikako ne znači da aktualna pitanja muslimana trebaju rješavati samo oni koje bismo, u tome slučaju, oslovili „klerom“. Naprotiv, univerzalnost islama podrazumijeva doprinos svakoga pojedinca općoj islamskoj kulturi, ali, ono što treba apostrofirati, samo u konkretnoj oblasti koju ta individua poznaje, onoj zbog koje će, na kraju, i odgovarati na Sudnjem danu. Otuda i Pejgamberova, alejhis-selam, preporuka da je jedan od segmenata vjere muslimana „nebavljenje onim što ga se ne tiče“. Zato je začudno i veoma nezrelo da gotovo svako osjeća kompetentnost, pozvanost, da govori o baš svakome problemu, da ulazi ili ocjenjuje rasprave učenijih, da svaki prolaznik, naprimjer, već pri prvome susretu s nekim imamom sasvim slobodno ukazuje na neispravnosti koje je, možda i opravdano, uočio, ni nerazmišljajući je li pozvan o tome razgovarati u takvim okolnostima. Neshvatljivo je i da prosječno obrazovan imam zanemari probleme u vlastitome džematu radi kojih će pred dragim Bogom odgovorati, a posveti se usmjeravanju džemata „za“ ili „protiv“ rasprava koje vode mnogo kompetentniji.

Upravo ovo posljednje je sve češći problem koji dodatno stvara odbojnost džematlija te pišem o tome sasvim otvoreno uz nadu da će me imami ispravno shvatiti, a veliki broj ih i sâm lično poznajem. Nerijetko se događa da sadržaj hutbi, kad niko od prisutnih ne smije progovoriti, bude u funkciji instruiranja slušalaca na „za“ ili „protiv“ neke rasprave koja se vodi unutar Zajednice ili nekog aktualnog društvenog pitanja (naprimjer, izbora), o čemu kompetentni ljudi u Zajednici nemaju jedinstven stav. Na ovaj način se džemat dodatno dijeli, a vrijeme i snaga troše na nametanje u

samom začetku pogrešno postavljenih stvari, umjesto na poduku osnovnim vrijednostima vjere: od njenih temelja do analize savremenih izazova koji se stavljaju pred vjernika našega vremena. Jedan dio imama ne shvata da mnoga razilaženja o pojedinim pitanjima nisu razilaženja o ključnim pitanjima vjere, već samo projekcija ideoloških opredjeljenja i nezasićenosti ega modernoga čovjeka (Z. Sardar). Najbolji primjer ovoga o čemu govorimo je nedavno iskorištavanje studenta koji je pristao govoriti na hutbi protiv vlastitoga profesora (da podsjetimo, hazreti Alija u svojoj „Stazi rječitosti“ kaže: „Ko me nauči jednome slovu, rob sam mu cijeli život“), a sadržaj hutbe su već prekosutra prenijele najtiražnije dnevne novine u Bosni i Hercegovini („Dnevni avaz, 1. mart 2009., str. 9). Odgovorni za ovu strašnu zloupotrebu hutbe kao svetoga čina sigurno su, pored kršenja svetosti, najmanje mislili na intelektualnu i duhovnu budućnost naivnog učenika.

Na ovome tragu, treba istaći i da su tri možda ključne kategorije današnjeg bosanskohercegovačkog društva shodno vlastitoj neodgovornosti jasan znak opće društvene nezrelosti: političari, vjerske vođe i mediji. Zahvaljujući društvenoj poziciji i instrumentima koji su im na raspolaganju, a koji bi trebali služiti za dobrobit društva a ne za manipuliranje društvom, vlastite, često neopravdane, stavove u stanju su veoma brzo popularizirati, istodobno u dobroj mjeri onemogućiti onima koji drukčije misle bilo kakvu vrstu prigovora. Zabrinjavajuće je da ne postoje vlastiti, unutrašnji, mehanizmi, mehanizmi svakog odgovornog ponaosob, koji bi probudili kod njih svijest da je nepošteno, nemoralno, na ovaj način zloupotrebljavati povjerenu im funkciju.

Ovo nas uvodi u posljednji dio ovoga teksta, pitanje otvorenosti ljudi na odgovornim mjestima za drukčija mišljenja. Nije tajna da, s jedne strane, uslijed nedostatka većega broja bosanskohercegovačkih religijskih medija, te, s druge strane, odabirom nekih uredništva da „pošto-poto“ brane stavove uglavnom ljudi na poziciji u vjerskim zajednicama/crkvama, teolozi i znanstvenici koji drukčije misle doslovno nemaju gdje objaviti svoje stavove, argumentirano potkrijepljene kritike. Zato je sve češći slučaj da se, u nedostatku toga, teolozi sve više otvaraju za medije koji inače općenito nemaju blagonaklon stav prema religiji, ali koje, uslijed aktualnih informacija koje nude, velik broj građana svakodnevno konsultira. Naravno, dolazi do dvostrukoga pristupa tretiranim problemima: s jedne strane, uistinu se daje mogućnost za izlaganje „opozicionih“ stavova, ali se, s druge strane, iznesene kritike ponašanja službenika crkava i vjerskih zajednica koriste za daljnje oblikovanje negativnoga imidža religije u društvu.

Na kraju, koncentrirajući se na slučaj u našoj zajednici, ističemo kako je nužno da, prije svega, ljudi na poziciji shvate kako njihov pristup problemima ne mora biti jedini ispravan te da kritike njihovih stavova i zatvorenosti prema drukčijem mišljenju ne znače istodobno i kritiku konkretne religijske tradicije. Barem što se islama tiče, dogovor, ali podvlačimo kompetentnih ljudi (šura) ono je što nekome stavu daje legitimitet, a nikako tek mišljenje pojedinca na visokome položaju ili grupe nedovoljno kompetentnih osoba. I, treba naglasiti, ovo se ne odnosi samo na sami vrh Zajednice, već i na sve njene upravne organe i institucije, od džemata, preko medžlisa i muftijstava do medresa i fakulteta.

Summary**OUR DEBATES****Samir Beglerović**

Under the term „our debates“ the author implies dealing with the issues within the Islamic Community and issues directly or indirectly connected to the Islamic Community. As this is the text intended for our column “Forum of Novi Muallim“, the author concentrated on three aspects from great number of aspects which should be contained within a serious study of this issue. He only indicated them as allowed by the space: dignity, relevance (justification) and openness. In this text, the author examined the character, quality and purpose of „our debates“.

موجز**مناقشاتنا****سامر بغليروفيتش**

يقصد الكاتب بمفهوم "مناقشاتنا" معالجة المشاكل داخل المشيخة الإسلامية، وكذلك المشاكل المتعلقة بشكل مباشر أو غير مباشر بالمشيخة الإسلامية. هذا المقال مخصص لباب منتدى "المعلم الجديد"، ومن بين عدد كبير من الجوانب التي ينبغي أن تتضمنها أي دراسة جدية للمسألة المطروحة، فقد ركز الكاتب على ثلاثة جوانب، مشيراً إليها بالقدر الذي يسمح به المجال، وهي: الكرامة، وثيقة الصلة بالموضوع، والصراحة. وقد عرّج الكاتب في هذا المقال على طبيعة "مناقشاتنا" وجودتها ومبرراتها.

O ČEMU NE GOVORIMO U NAŠIM HUTBAMA

Mustafa SUŠIĆ

Prije izvjesnog vremena, u „Preporodu“ sam se osvrnuo na naše hutbe koje svakog petka govorimo i slušamo u našim džamijama. To sam učinio zato što sam tada smatrao da smo u tom segmentu islamskog djelovanja poprilično u zaostatku za vremenom u kome živimo i džematlijama kojima se obraćamo. Tada sam pozvao da se oglase sve koji mogu o tome nešto korisno reći. Čini mi se da se na taj apel niko nije odazvao. Zbog te „glasne“ šutnje pozvanih i prozvanih, moj zaključak tada je bio: Ja sam samo usamljeno zanovijetalo koji traži dlaku u jajetu, jer sve stvari koje se tiču hutbe teku u najboljem smjeru. Ali, pošto se i dalje nalazim među slušaocioma, pa čujem i vidim njihove reakcije na hatibska obraćanja, stvari mi ne izgledaju baš tako ružičasto. Zato sada, preko „Muallima“, ponovno želim nešto kazati na tu temu, sa željom da se o tome otvori konstruktivna polemika unutar Islamske zajednice.

Kad govorimo, bilo šta o hutbi i hatabetu, moramo poći od dvije temeljne pretpostavke.

a. Hutba je javno dobro i o njoj imaju, ne samo pravo nego i obavezu, govoriti svi koji posjeduju stručno znanje. To nije osobna stvar

bilo kojeg hatiba. Teoretski, hutba je jedina nit koja nas, u pravno-šerijatskom smislu, veže za hilafet kao simbol jedinstva ummeta. Mi svakodnevno volimo pričati o nužnosti jedinstva ummeta i to s pravom žudno priželjkujemo. Međutim, kako stvari sada stoje, to jedinstvo ummeta ostat će još dugo samo naša pusta želja, o kojoj maštamo i o kojoj budni sanjamo. Zato nam se i nameće kao najozbiljnija obaveza da sačuvamo bar ono što već imamo, a što je vezano za ummet. Nikad nam ne smije biti svejedno ko je hatib i šta on priča sa minbere.

b. Postoji fikhsko pravilo da hatib može biti samo ono lice koje ima ovlaštenje samoga halife. Taj dokument zove se murasela i on daje šerijatski legitimitet hatibu i obavezuje ga da vjerske propise tumači sa stanovišta ehli-sunnetskog, u 'akaidskim, a sa stanovišta hanefijskog mezheba, u fikhskim pitanjima. To se posebno odnosi na oblast 'ibadeta, jer se 'ibadet realizuje kroz praksu svakog pojedinca. Ta praksa mora biti jednoobrazna, jer je ta jednoobraznost jedina garancija očuvanja jedinstva ove malobrojne zajednice muslimana. Ostale segmente šerijata primjenjuju šerijatsko-

pravni stručnjaci, pa nema velike opasnosti od podjela u narodu. Ako dotični hatib ne postupa shodno tom principu, njegova hutba gubi šerijatski legitimitet. Halifa je, u osmansko doba, svoje vjerske prerogative prenio na šejhu-l-islama, a on je te iste prerogative prenio na našeg reisu-l-ulemu, i to u momentu kad je Bosna i Hercegovina prestala biti dio Osmanske imperije. Šejhul-l-islam je, isto tako, vjerske prerogative prenio i na muftije Crne Gore i Srbije, kad su ove dvije pokrajine dobile samostalnost u odnosu na Osmansko carsvo. Islamske zajednice koje se sada formalno još nalaze u sastavu Islamske zajednice u BiH, nisu u tom položaju, pa je, sa šerijatskog stanovišta, upitna svaka hutba, sa tih prostora čiji hatib nema muraselu reisu-l-uleme Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini. Naš Reisu-l-ulema, ako za tim ima potrebe, može svoje prerogative iz vjerske oblasti prenijeti na svoje potčinjene u Hrvatskoj, Sandžaku i Sloveniji. Koliko ja znam, do sada se to nije dogodilo. Sve dok se to ne dogodi, stvari stoje tako kako stoje. Mora postojati vertikalna koja određuje onoga ko je iznad hatiba i ona koja definira one kojima se on obraća. Ovo govorim zato što se olahko na naše minbere penju kojekakve osobe koje ne spadaju u one koji imaju hatibska ovlaštenja niti osjećaju bilo kakvu odgovornost po tom pitanju. To nije dobro. Posljedice toga vidjet ćemo malo kasnije, možda kad već bude prekasno.

Samo iz ovoga primjera vidi se da muslimani općenito nemaju osjećaj za izgradnju i očuvanje svojih institucija. Mi razmišljamo po principu: to se podrazumijeva. Ništa se ne podrazumijeva. Vlastita normativa se poštuje ili ne poštuje. Ovo drugo direktno vodi u kaos.

Prilikom formuliranja hutbe i njenog sadržaja, valja voditi računa o sljedećem:

1. Izbor teme.

Pri biranju teme za hutbu nužno je ocijeniti šta je to najaktuelnije u tom momentu i u toj sredini, gdje bi hutba mogla pomoći pri rješavanju nekoga pitanja u toj lokalnoj zajednici. Ne treba preko hutbe tretirati globalna pitanja na koje se ne može uticati. Ali, zato ima dosta stvari u našoj okolini na koje se može i, konačno, na koje treba uticati, pa ih zato treba i tretirati. Nisam čuo da neki hatib govori o problemu ekologije, iako se često sa minbera mogu čuti hadisi koji se odnose baš na tu temu. Oni se obično citiraju u drugom kontekstu. Kod muslimana je postalo pravilo da ih izvanavlijske stvari ne interesiraju. Tako, svakodnevno možemo vidjeti, pa i u neposrednoj blizini naših džamija, gomile smeća, a da to sami hatibi „ne primijete“. U isto vrijeme, on će vrlo često gromoglasno pozivati džematlije da protestiraju protiv izjava ove ili one javne ličnosti ili protiv ove ili one pojave u dalekim svjetovima koje su usmjerene protiv muslimana. Dobro, treba i tome govoriti, ali nije li naša prva zadaća da rješavamo svoje probleme prije nego što počnemo rješavati tuđe u dalekim prostorima? Ako naše probleme ne rješavamo prvenstveno u samom džematu, teško da ćemo riješiti one na nivou ummeta. Nema ummeta bez džemata. Zar imam, kao predvodnik džemata, i to ne samo u namazu, nije, prije svih drugih, pozvan da pokreće inicijative i akcije na lokalnom nivou? Često čujemo kritike na račun naše omladine koja sjedi u kafićima i ništa ne radi. To jest tačno, ali sama konstatacija ništa ne rješava. Njih treba pokrenuti i izvesti iz tih kafića i njihovu suvišnu energiju iskoristiti na koristan način. Nisu li nam brda ogoljena, livade i voćnjaci zapušteni i nekultivirani. Mi i dalje pričamo o tome kako je Poslanik, a.s., radio i djelovao te kako su se

ponašali ashabi itd. Njih više nema i mi moramo sami svoje probleme rješavati. Korisnije je i islamskije posaditi makar samo jedno drvo, na bilo kome mjestu u našoj okolini, nego danima teoretizirati kako islam sve rješava. Naravno da islam rješava sve, ali sami muslimani malo toga rješavaju, osim na nivou teorije ili, bolje reći, teoretiziranja.

Niko ne govori o našim mezaristanima. Oni su oduvijek bili živi svjedoci o generacijama iz vremena u kojima su nastajali, o njenim ukusima i osjećaju za svoju tradiciju i ljepotu, a tako će biti i u budućnosti. Kako stvari kod nas sada stoje, mi za buduće generacije ostavljamo poprilično tužnu priču o nama, našim nebrigama, našim ne(ukusima). Treba samo pogledati sve naše nadgrobne spomenike koji su izgrađeni nakon posljednje agresije na našu zemlju i, ako se iz toga izuzmu šehidski nišani, vidjet ćemo čuda svakojaka. Tu je kič izdignut na nivo principa. Iako postoje naučni radovi na tu temu, posebno rad rahmetli profesora Mehmeda Mujezinovića („Islamska epigrafika u BiH“), ali to niko i ne spominje, niti sugerira majstorima kamenorescima da moraju više voditi računa o našoj tradiciji. Niko ih i ne upućuje na tu literaturu iz te oblasti. Osim te literature, naši mezaristani koji su nastali prije dvadesetog stoljeća, u tom smislu su otvorene knjige koje govore o izoštreanom osjećaju za lijepo naših predaka, ali te „knjige“ niko ne čita, niti na njih ukazuje. Siguran sam da bi to imalo efekta. Potrebno je samo malo više miješanja u svoje poslanje, kako bi rekao jedan moj kolega.

Hutbu treba jednom završiti osloboditi dnevne politike. Za tretiranje političkih tema sa minbere, nema više nikakvog opravdanja, jer postoje političke stranke čiji je to posao. Mi svojim glasanjem iskazujemo za koju

smo političku opciju od onih koje nam se nude i time je naš posao završen. Politiziranje hutbe je ne samo nekorisno nego je i najčešće kontraproduktivno. Svim našim političarima valja jednom otvoreno reći: Svoje političko djelovanje izmjestite izvan infrastrukture Islamske zajednice i udaljite se od zaposlenih u Islamskoj zajednici. Što se tiče nas zaposlenih u Islamskoj zajednici, nama treba također jednom zauvijek prestati biti posebna čast i sreća ako se nađemo u blizini naših političara, da bi nas „ogrijala“ njihova blizina. Neka svako radi svoj posao. Ne može se sa minbera komentirati „Dnevnik“, i to smatrati hutbom, kritizirajući neke političare, a u isto vrijeme hvaliti neke druge. Mi znamo da u našim safovima sjede ljudi koji podržavaju sve te političke opcije, a oni su svi naše džematlije. Sa minbere se ne smiju slati signali netrpeljivosti prema onima koji, u političkom smislu, ne misle kao mi. Političari za svoj rad odgovaraju samo svom biračkom tijelu, a hatibi odgovaraju, prije svega, Svevišnjem, a onda, nakon toga, muraselskom poslanju i svom pozivu. To je tako, svidjelo se to nama ili ne. Svi između nas koji se žele iskazati na političkom polju, neka se priključe nekoj od političkih stranaka i neka tamo djeluju, ako već misle da sadašnji političari ne obavljaju svoj posao onako kako bi trebalo. Ako na izborima dobiju povjerenje od biračkog tijela, neka im sretno bude.

Vrlo rijeko se sa minbera može čuti koja riječ o imenima koja se daju nedužnoj novorođenčadi. Našim mladim majkama uzor za davanje imena svojoj djeci su TV-sapunice. Nisu im više atraktivna imena naših predaka. Da bi se ti nakaradni ukusi izmijenili, valja o tome neprestano govoriti i govoriti i ne prestajati sve dok se situacija ne poboljša. Sadašnja,

novodavana imena, ne samo da nisu islamska nego su to novokovanice koje nemaju nikakvo značenje, niti na jednom jeziku na svijetu. Šta znači, recimo, Mirela, Sanela, Almir, Fatmir, Belmir, Elvis, Lajla, Azalea...? Nije li svako ljudsko biće zaslužilo bar toliko poštovanja da zna šta mu ime znači, bar na bilo kojem jeziku svijeta? Govoriti o tome u komunizmu tretirano je kao miješanje u tuđe, privatne stvari. Govoriti sada o tome znači, prije svega, vršiti svoju misiju. To govorim zbog onih naših džematlija koji jesu muslimani, ali nisu svjesni šta to rade vlastitoj djeci

Kod ukopa umrlih ravnodušno se gleda na novotarije. O tome se ne govori sa naših minbera. Svaki imam morao bi znati da je on jedini odgovoran za očuvanje islamske tradicije pri ispraćaju umrlih na bolji svijet. Nije tačno da se tu ništa ne može uraditi. Džematlija može odlučivati samo o tome hoće li on islamski obred ili neće. Kad se izjasni da hoće, onda je na imamu da slijedi šerijatske propise iz te oblasti. Može tu biti, u prvi mah, problema. Ali, ako se o tome stalno govori na hutbama, onda će biti lakše to realizirati u praksi. Ovdje se mora konstatirati da ako je išta lijepo odaslano iz Bosne u islamski svijet onda su to oni tabuti za naše šehide i žrtve rata. Tako su jednostavni, a tako lijepi u svojoj jednostavnosti. Ne mogu a da se ne osvrnem na jednu nedavno klanjanu džhenazu (decembar 2008.) jednoj našoj poznatoj ličnosti. Džhenazi je prisustvovalo tridesetak ljudi pod ahmedijama, a čovjek je spušten na konopcima kao da se radi o vreći krompira, a ne o insanu. Zar se insan ne spušta na rukama i to trebaju uraditi njegovi najbliži? Za ovakvo „sahranjivanje“ ne postoji nikakvo opravdanje, ali bi trebala postojati sankcija za neodgovornost i nemar u svom poslu. Ustav Islamske zajednice obavezuje

sve koji rade unutar struktura IZ-e da u svome domenu poštuju i primjenju šerijatske norme. Ni o tome se ne govori sa naših minbera.

Ovo su samo neke teme koje se rijetko čuju od naših hatiba, a tih tema o kojima se ne govori a trebalo bi, zaista ih ima mnogo.

Sa minbera ne treba govoriti o stvarima vjere koje sami ne primjenjujemo u svojoj praksi, jer je to krajnje licemjerno.

Za dobru hutbu hatib već u srijedu treba izabrati temu o kojoj će u petak govoriti, kao i islamsku argumentaciju kojom će tom prilikom potkrijepiti svoje stavove. Tu, prije svega, mislim na odabir kur'anskih ajeta i hadisa, što je vrlo teška i odgovorna stvar. Da bi se baratalo kura'anskim ajetima, potrebno je minimum znanja o njima, kao što je sebeb-nuzul za navedene ajete, kontekst objave u kojima su objavljeni i kojoj kategoriji ajeta pripadaju. Jesu li 'akaidskog određenja, jesu li u njima sadržane etičke poruke ili se, pak, radi o ajetima zakonodavne naravi? Tek ih tada možemo citirati bez opasnosti da zapadnemo u nevolju. Još je teže pri korištenju hadiskog blaga, s obzirom na njihovu raznolikost po osnovu predaje. Kod 'akaidskih i fikhskih tema koristiti se mogu samo oni hadisi koji imaju sigurnu predaju. U etičkim stavarima mogu se koristiti i predaje sa slabijim rivajetima ako su na liniji islamskog određenja općenito.

U četvrtak hutba treba imati konkretne obrise. Ako hatib u petak osvane bez pripremljene hutbe, on će, odmah nakon prve izgovorene hutbanske rečenice, pažljivim slušaocima, odaslati signal da hutbu nije pripremo na valjan način.

Za osmišljenu i kratku hutbu nije dovoljno čak ni natprosječno islamsko obrazovanje ako za njenu pripremu nema dovoljno vremena.

U konstrukciji same hutbe tema treba biti jasno i precizno određena. Zatim, hutba mora imati uvodni dio, što ne znači obavezno isticanje naslovne teme o kojoj će biti govora. Uvodni dio besjede treba definirati konkretnu negativnu pojavu u društvu, sa što preciznijim određenjem tih negativnosti. U središnjem dijelu hutbe daju se islamski odgovori na tu pojavu, uz citiranje konkretnih ajeta, a potom i hadisa kojima će se ta tvrdnja potkrijepiti. Smatram da nije potrebno citirati više ajeta i hadisa na istu temu, jer su oni, svaki pojedinačno, iste snage argumentiranosti. To samo nepotrebno oduljuje hutbu. Posebno je neukusno navoditi „najbolje“ ajete i „najbolje“ hadise ili kazati „ovaj mi se ajet ili hadis najviše sviđa“. Ne postoje bolji i gori ajeti, niti bolji i gori hadisi, niti mi tu možemo iskazivati svoje ukuse. Oni su svi najbolji, jer se radi o Božijim riječima ili Poslanikovim iskazima. Tu nema nijansiranja. Pri citiranju hadisa mora se voditi računa da se ne citiraju hadisi koji nisu bili podloga već definiranom šerijatskom propisu, jer to onda izaziva nedoumice slušalaca. Kao primjer nesretnog citiranja hadisa spominjem slučajeve kad se navode hadisi koji govore o tome kako je bolje te i te noći klanjati nafile nego praktikovati svakodnevni ibadet u dužem vremenskom periodu. Pri tom se ne naglašava da se to odnosi na nafile dugogodišnji 'ibadet, a ne redovni farz-'ibadet. Ako se to ne naznači, onda se slušaoci lahko dovode u zabludu. Nakon što se iznesu islamski argumenti na zadanu hutbansku temu, daje se kratak zaključak. Govorni dio hutbe ne smije trajati duže od sedam-osam minuta. Najbolje je hutbu završiti onda kad je najveća pažnja slušalaca. Tada ima nade da će oni rado očekivati i našu sljedeću hutbu.

Treba podsjetiti na još neke pojedinosti:

Hutba ne smije biti (zlo)upotrebljavana kao sredstvo obračuna sa svojim oponentima u džematu. Sa svima onima sa kojima se ne slažemo ili se oni ne slažu sa nama, dijaloge valja voditi onda kad i oni nama mogu replicirati. To njihovo pravo je uskraćeno u toku hutbe, jer repliciranje u toku hutbe nije moguće.

Summary**TOPICS NOT ADDRESSED IN OUR KHUTBAS****Mustafa Susic**

The text examines institutional and communicational importance of the Khutba. The author emphasizes two crucially important characteristics of the Khutba; Khutba is a public good and Khatib can only speak publicly if authorized by the highest religious authority. Text points to various abuses of Khutba for daily political purposes and as means for getting even with persons of different views.

The paper refers to examples of various topics which are not addressed in our Khutbas and offers unique structure of the contents and length of the Khutba itself. This paper offers suggestions for Khatibs to take more scholarly and serious approach in making reference to the Ayat and Hadith as an authentication of the positions presented in the Khutba as well as to consider the motives of revelation of Ayat and the particular topic of the Khutba. Furthermore, author emphasizes significance of a greater institutional care and supervision over implementation of the institution of Khutba-giving, calling upon those who are considered competent to present their opinion on the topic presented in the title of this paper.

موجز**السلطة غير المقيدة والسلطة المقيدة****مصطفى سباهيتش**

يعرض المقال أشكال السلطة، وتنظيم بعض أنواع السلطة وكيفية عملها، وكذلك حدود وإمكانيات حرية وعلنية التخاطب الديمقراطي والرأي النقدي في الأنظمة الاجتماعية القائمة على السلطة المقيدة والسلطة غير المقيدة. يتكون الرأي النقدي من التأويل والانتقاد. ويمكن الحكم على الواقع وفهمه باستخدام هاتين الطريقتين. إن المثقفين ووسائل الإعلام ومنظمات المجتمع المدني هي المحركات والمؤسسات الرئيسية التي تمارس في المجتمعات الديمقراطية الحديثة مهمة مراقبة السلطة وتحذّر من انزلاقها نحو الاستبداد واللامسؤولية والطغيان. إن السلطة في الشكل الإسلامي الشرعي للحكم والإدارة تكون مقيدة بمبدأ الشورى. حيث يمكن مبدأ الشورى الحاكم من أن يتقاسم مسؤولية القيادة السياسية والإدارة مع نواب مؤهلين ومنتخبين، كما أن مؤسسة الشورى تفسح المجال أمام جميع العقلاء والراشدين من أبناء الأمة ليشاركوا في مناقشة القضايا ذات الأهمية المشتركة. ويرى كاتب هذا المقال أنه لا ينبغي لنا أن نبحث عن أسباب قصور الوعي السياسي عند المسلمين، في مصادر الإسلام، لأن تلك المصادر تحدد بوضوح تام المسؤولية والمشورة.

Riječ na svečanosti u Gazi Husrev-begovoj medresi 8. januara 2009.

MEDRESA

Dr. Hilmo NEIMARLIJA

Kolege i prijatelji!

Znam da nemam pravo donositi sud o tome je li je moj doprinos afirmaciji Gazi Husrev-begove medrese vrijedan počasti koja mi se danas ukazuje. Međutim, ako sam zaslužio današnje priznanje, pretpostavljam da sam ga mogao zaslužiti u vremenima kad je među nama, polaznicima Medrese, bilo rašireno mišljenje da ličnim potvrđivanjem dokazujemo vrijednost naše škole.

To su donedavna vremena revolucionarne vlasti u kojima je vjera bila potisnuta iz područja javnosti i iz procesa u kojima se oblikovao život društva, a vjerske škole bile isključene iz oficijelnog sistema obrazovanja. Gazi Husrev-begova medresa tada je bila jedina islamska odgojnoobrazovna ustanova u Bosna i Hercegovini i opstojala je sa ograničenim pravom na vlastito ime, prošlost i budućnost, kao potreba Islamske zajednice i kao sjećanje bošnjačkoga naroda.

Kao vjerska škola općeobrazovnog karaktera, pretvorena je u strukovnu školu za obrazovanje vjerskih službenika, dok je kao višestoljetna institucija općeg dobra zakonski svedena na privatnu ustanovu bez opće važnosti. Njezina

sudbina bila je sudbina organa koji živi izvan tijela; odvojena od svoje izvorne misije i izmještena iz svoje životne sredine, živjela je mimo organizma vlastite tradicije i izvan prostora društvenog priznanja.

Na kapiji Medrese tada su se razilazila vremena i stilovi povijesti. U Medresi je pogled bio upravljen u prošlost, u vrijeme bez vremena, u bivše povijesti kao izvorišta smisla i obrasce življenja.

Napolju se događala sadašnjost sa živim ljudima i reprezentativnim manifestacijama povijesnog života u političkim, privrednim, sportskim, kulturnim i pseudokulturnim zbivanjima i njihovim medijskim predstavljajima.

Nama učenicima, ili barem duhovno najnemirnijim i najosjetljivijim među nama, to je značilo kretanje u razdvojenosti vlastitih poimanja i doživljaja, u neskladu između unutarnje i vanjske zajednice života.

U Medresi smo se predavali svijetu riječi i značenja; napolju smo bili izloženi svijetu događaja i predstava. Trpjeli smo tu neravnotežu i pripremali se za buduće tumače istina vjere, za poziv ili zanimanje ljudi kojima je riječ sredstvo i način djelovanja.

I obično nam nije trebalo mnogo – jedan ramazanski boravak u nekom džemaatu bez imama – pa da umislimo da znamo unutarnji svijet vjere, da riječi možemo koristiti bez bojazni, da je naše pravo ili čak obaveza da budemo shvaćeni u vanjskom svijetu, koji nas je privlačio, suzbijao i zanemarivao ono što je nama bilo važno. Vjerovali smo da će se taj manjkavi svijet promijeniti ako čuje naš govor o vjeri i vjerovali smo da će neshvaćeni svijet vjere zasjati punim sjajem ako ga mi osvjetlimo vanjskim svjetlima savremenosti. Zato smo rano počinjali govoriti i najčešće smo naučili držati govore prije nego što smo naučili metodično učiti i razborito misliti. Vodili smo računa o vanjskim granicama slobode govora, koje su postavljali zakon, politika i policija, i zanemarivali unutarnje granice svoje slobode u govoru, koje su nametale naše lične mogućnosti. Oglušivali smo se o svoju uskraćenost za konkretnu i kompleksnu stvarnost vjere, jezika, života, do koje se ne dopijeva pomoću samoga znanja i koja je dostupna preko proživljenih stanja i postupnih duševnih usvajanja, pa smo govorili apstrakcije o apstraktnim stvarima. Nismo umjeli da se izravno obraćamo vršnjacima i živim ljudima oko sebe, pa smo svoje opće sudove upućivali islamskom ummetu i čovječanstvu.

Ali, govorili smo, vazili, pisali, objavljujivali – prepuštali se verbalnom pretjerivanju gdje god smo mogli. To je bio način našeg oslobađanja, našeg potvrđivanja vlastite važnosti, našeg izmaštavanja i osmišljavanja misli o reprezentativnom sudjelovanju vjere u životu društva i dokrajčenju društvenog zanemarivanja vjere. Zato među nama, učenicima Medrese iz tih vremena, ima neodgovornih govornika, umišljenih intelektualaca i nedoučenih sastavljača svega i svačega, ali i ozbiljnih naučnika, kompetentnih vjerskih autora, vjerodostojnih pjesnika. I mož-

da su pjesnici između nas, napose dvojica preko kojih poezija izdašno manifestira svoju bit, pribavili našem govorenju vrijednost trajne pohvale Medresi time što su ga iznijeli do razvijenog oblika uzvika, do pjesme. A onda je krenulo propadanje komunizma u Evropi, pa i u južnoslavenskoj političkoj zajednici. Sa opadanjem njegove političke moći, raspala se i njegova ideologija. Jednopartijski sistem vlasti zamijenjen je političkim višestranačjem, materijalističkom učenju je oduzet monopol na javno zaštićeni svjetonazor, vjeri je vraćen duhovni i društveni dignitet.

Nažalost, promjena sistema vlasti u južnoslavenskoj političkoj zajednici nije imala mirnu realizaciju kao u drugim evropskim državama. Došlo je do raspada južnoslavenske državne zajednice i, sa njezinim raspadom i međunarodnim priznanjem neovisnosti Bosne i Hercegovine, na našu zemlju je izvršena brutalna i višestrana agresija.

Cilj agresije bila je podjela Bosne i Hercegovine i uništenje najmnogoljudnijeg od tri njezina konstitutivna naroda. Tada je i Medresa izložena velikodržavnom pokušaju uništenja Bosne i Bošnjaka i razaranja svega bosanskog i muslimanskog, ali i odbranjena u bosanskohercegovačkom i bošnjačkom suprotstavljanju silama zla, nepravde i poniženja. Na kapiji Medrese tada su se prestale sukobljavati i razilaziti vjerska i društvena imaginacija, u životu Medrese stopili su se tinta učenika i krv šehida.

Sada je drugo vrijeme vjere i Medrese. Vjeru u Bosni i Hercegovini više ne ugrožava političko poricanje i društveno prešućivanje, već političko predstavljanje i neumjereno društveno isticanje.

A nama, učenicima Medrese, prošlo je vrijeme u kojem smo imali pravo na verbalna pretjerivanja, kad nismo morali znati koliko su

riječi opasno dobro i koliko je važno da ih se koristi obazrivo i odgovorno.

Danas se problematizira pretjerana prisutnost islama, katoličanstva, pravoslavlja i općenito religije u javnosti, u političkom i društvenom životu u Bosni i Hercegovini. Ima onih kojima to smeta i koji žale za vremenom komunizma i za vanjskim ograničenjima vjernika i oni bi rado sve manifestacije religije vratili u privatnost kao rezervat. Ali, ima i onih koji izlaganje vjere javnim predstavama, medijskim pompeznostima i populističkim spektaklima doživljavaju kao iznevjeravanje njezina izvornog poziva, kao narušavanje njezine intimne svečanosti. Jer, vjera je odgovor na

težnju duše za prostranijim životom, osjetljivost i smisao za uzvišeno, a uzvišeno nije isto što i grandiozno. Vjera koju se pretvara u instituciju što se širi po političkoj površini života gubi svoju metafizičku uzvišenost i duhovna prostranstva svoje slobode.

Samoograničavanje, samokontrola je temeljni cilj i najviša mogućnost čovjeka koji je stekao vanjsku slobodu. I to je, ujedno, put njezina neprekidnog potvrđivanja i vrednovanja. Danas mi, učenici Medrese, bivši i sadašnji, nemamo vanjskih ograničenja. Na nama je odgovornost za svjedočenje vjere u slobodi i odgovornosti, za predstavljanje islama koje oslobađa i uvećava odgovornost.

Summary**SPEECH ON THE OCCASION OF CELEBRATION OF THE
GHAZI HUSREV-BEY'S MADRASAH ON 8 JANUARY
2009****Hilmo Neimarlija**

This text represents the address of Prof Hilmo Neimarlija on the occasion of award ceremony in the Ghazi Husrev-bey's Madrasah on 8 January 2009. The text compares and critically examines two different social and historical surroundings in which Ghazi' Madrasah and its students acted. In one-party society, the Madrasah acted outside its social environment and the actions of the Madrasah' graduates in the public were marked by the awareness of the outer limits of the freedom of speech. Author of this address finds that the Madrasah' graduates neglected internal limits of the freedom of speech in such conditions of limited external freedom.

In multi-party system, discussion and representation of the faith, is placed before other aspects of the trials and dangers. Author defines some of those as incidence of media pomposity and populist spectacles in representation of Islam. The author is committed to conquering space of internal freedom by acquiring external freedom in newly arisen social circumstances. Under this he implies self-limitation and responsibility in representing Islam.

موجز**الكلمة بمناسبة الاحتفال في مدرسة
الغازي خسرو بيك الثانوية الإسلامية
في 8 من يناير 2009****حيلمو نيمارليجا**

ألقى الأستاذ الدكتور حيلمو نيمارليجا هذه الكلمة بمناسبة توزيع الجوائز في احتفال مدرسة الغازي خسرو بيك الثانوية الإسلامية الذي أقيم في 8 من يناير 2009. وقدم في كلمته هذه مقارنة وحكما انتقاديا لبينتين اجتماعيتين وتاريخيتين، عملت فيها المدرسة وتلاميذها. كانت المدرسة في مجتمع الحزب الواحد تعمل خارج بيئتها الاجتماعية، وكان العمل العلني للمتخرجين من تلك المدرسة مصبوغا بإدراكهم بوجود حدود خارجية لحرية التعبير. ويرى المتحدث أن المتخرجين من هذه المدرسة – في ظروف الحرية الخارجية المقيدة – قد أهملوا الحدود الداخلية لحرية التعبير.

أما في المجتمع المتعدد الأحزاب، فإن الحديث عن الدين والدعوة إلى الدين، يقفان أمام أشكال أخرى من الابتلاءات والمخاطر. ومن تلك الابتلاءات والمخاطر، يذكر المتحدث ظاهرة التباهي الإعلامي والتفاخر الجماهيري في عرض الإسلام. إن المتحدث يدعو إلى توظيف الحرية الخارجية التي تم اكتسابها في الظروف الاجتماعية الجديدة، لفتح آفاق الحرية الداخلية، أي التقييد الذاتي والمسؤولية في عرض الإسلام.

NEOGRANIČENA I OGRANIČENA VLAST

Mustafa SPAHIĆ

„Vi, koji vjerujete! Strpite se i istrajte, budite strpljivi i izdržljivi, na granicama bdijte i Allaha se bojte, da time uspjeh i ono što želite postignete.“ (3: 200)

Prema mišljenju velikog broja mudraca i učenjaka, ključne tekovine i obilježja svih dosadašnjih civilizacija su: država, pismo, poluga, papir, prvo motorno vozilo, radio, TV, rendgen, vakcina i aspirin. Doista, otkako je Aristokle Platon prije dvije hiljade i četiri stotine godina napisao svoju nadaleko poznatu „Državu ili O pravičnosti“, ne prestaju rasprave, mišljenja, teorije i učenja o izvoru, korijenu i konstituiranju države, njezinu funkcioniranju, svrsi i cilju, te karakteru i granicama vlasti. Veliki umovi i mislioci u povijesti svijeta: Platon, Aristotel, Augustin, Firdusi, Omer Hajjam, Nizamul-Mulk, El-Farabi, Ibn Haldun, Hasan Kafija Pruščak, Hobbes, Machiavelli, Rousseau, Jon Lok, Monteskje pišu o društvu, zajednici, državi, suverenitetu, politici i ustavnom redu i poretku. Gotovo da nema u Evropi učenika srednje škole, pogotovo studenta na fakultetu, a da ne zna da je Platon napisao „Državu“, a Aristotel „Politiku“. Ne samo to, oni po pravilu i gotovo bez izuzetka znaju da su pet osnovnih ideja za koje se Platon zalaže u „Državi“: pravda, umjerenost, hrabrost, razboritost i mudrost. Sve

one, objedinjene, zajedno vode ka ostvarenju najviše ideje ili ideje općeg dobra. Unutar političke filozofije, za nemali broj teoretičara, povijest svijeta, Evrope posebno, jest historija borbe: prvo, za vjersko-religijska prava i slobode; drugo, za moralno-etička prava i slobode (da čovjek bude čovjek, a ne rob, kmet, sluga ili objekt izrabljivanja, sveden samo na голу radnu snagu ili robu koja se preko novca razmjenjuje poput svake druge robe); treće, za kulturna prava i slobode ili, kako Ginzberg primjećuje: „Granice slobode su granice tradicije“; i, četvrto, za politička prava i slobode. Za stare Grke ili antički svijet biti čovjek znači biti slobodan, a biti slobodan znači imati mogućnost, kapacitet i pravo baviti se politikom. Ne može se po automatizmu svako kome na um padne i ko se želi baviti politikom, jer za Aristotela, politika je najviša nauka i, kao takva, umna praksa, dok je za Hegela ona umnost zbiljske volje. Dosljedno definiciji čovjeka, antički svijet definira: polis. Naime, polis - grad, država za antički svijet je teritorijalno-politička zajednica umnih i slobodnih ljudi koji se bave politikom radi ostvarenja općeg dobra, donošenja sreće, rješavanja problema, reguliranja i realizacije interesa najvećeg broja ljudi na politički (umno-zajednički - javni) način bez sukoba i proljevanja krvi. Ni prema nebeskim, ni prema

šerijatskim, ni prema univerzalno-ljudskim, ni prema pozitivno-pravnim, ni prema moralno-etičkim zakonima, ništa se ne može riješiti u javnom, općem, društvenom, zajedničkom, političkom i državnom životu dok se javno ne imenuje, ne okvalificira i ne definira. Kako je jedna od bitnih odlika čovjeka – Alleme Ademel-Esmae Kulleha – nauka i poduka imenima: „I On (Allah) pouči i osposobi Adema za sve stvari“ (2:31), to svaka stvar, biće, zvanje i ime, ako je riječ o istini a ne laži, mora imati svoj sadržaj, značenje, diferenciju specifika i ono po čemu jest to što jest. Nomen est omen – „Ime je znak“, kažu Latini. U protivnom, radi se o sistemskoj varki, obmani, lažnom imenovanju, krivom predstavljanju i iznosi se nešto što je tačno, ali istrgnuto iz cjeline i konteksta i u biti, po sadržaju, značenju, smislu i cilju neistinito. U politici se sistemska varka, obmana i krivo predstavljanje postiže parolama, propagandom, pamfletima, političkom frazeologijom, pričama, paušalnim ocjenama i procjenama o tuđim radovima koji ni viđeni nisu, projekcijama, partikularijama i konstrukcijama koje se zaokružuju u ideologiju koja je, kao Bushova, u nekim detaljima tačna, a u cjelini neistinita. U nauci i teoriji se sistemska varka, obmana i krivo predstavljanje postiže golom, suhom, dosadnom i podmuklom deskripcijom koja je bez stava, suda, srca i duše, da se nikom ne bi zamjerilo, kompilacijom, apologijom, drskom i bezgraničnom citatologijom, kojom se prikriva ili svoj stav ili neznanje, eklekticismom, sinkretizmom, panegiricima, i golim prijevodima izvan konteksta vremena, prostora, i uvjeta u kojima ljudi žive i nikad se ne doseže do otvorene, jasne, javne, konkretne, angažirane, razgovjetne i smisleno povezane slike svijeta. U kulturi se sistemska varka, obmana i krivo predstavljanje koje ljude vodi u opake i opasne bolesti pod odorom kulture

postiže snobizmom – ne želim biti ono što jesam i po cijenu života želim biti ono što nisam, kičem – lažnom kulturom ili subkulturom i šundom/smećem. Kraha u političkoj filozofiji, teoriji i kulturi jedne zajednice ili društva vodi njene ljude, koji su sve manje građani, a sve više podanici, u izolaciju, segregaciju, staklene perle, geto, soveto, separaciju, elitizaciju unutar sebe, posesivnost i autarhatičnost (samozadovoljstvo i zatvaranje od svijeta), iracionalni strah od drugog i drukčijeg koji se iznutra manifestira kao kompleks niže vrijednosti sa podaničkim i ropskim mentalitetom, a izvana kao kompleks više vrijednosti kroz nacionalizam i šovinizam, sve do rasne diskriminacije prema drugim narodima. U tom i takvom ambijentu, rastu i razvijaju se: poslušni, ponizni, prizemni, servilni, automatski, uslužni, fanatično-amoralni, ropski, sluganski i vjerno odani poltroni pognutih glava prema nadređenima, a pompeznici, drski, oholi, nadmeni, gordi, osioni, umišljeni prema svim drugim ljudima. Ovakva vrsta ljudi na dvostruk način je iščašene i iskrivljene svijesti; iznutra, u odnosu prema nadređenim i, izvana, prema drugim ljudima. Prema nadređenima njihovo ponašanje ide u samonegaciju i samodestrukciju, a prema drugim ljudima ona se manifestira kao negacija i destrukcija. U oba slučaja, riječ je o otuđenom otuđenju.

U prvom slučaju, o unutrašnjem, a u drugom o vanjskom otuđenju. Svijest takvih ljudi formira se na tekstovima deskriptivne, dekadentne, reciklične, regresivne, restauratorske, retroaktivne, retrogardne, rekonstruktivne, regenerativne, epigonske i samo unazad dinamične i aktivne vrste. Bilo koja teorija koja se zasniva na kompilaciji, eklekticismu, citatologiji nezamjeranja i ravnodušnosti, suhoj deskripciji, sinkretizmu, panegiricima, pamfletima, ponavljanju i umnožavanju istog kroz umanjenu vrijednost, apologiji, golim pri-

jevodima, izvan konteksta vremena, prostora i uvjeta u kojima ljudi žive ne doseže do tokova, sadržaja, procesa i značenja života. Kao što kiša ne koristi kamenu, asfaltu i pustinji, da na njima i u njoj raste trava, tako ni ovakvo umrtvljena, okamenjena, balzamirana i preparirana teorija ne dodiruje život ljudi, a kamoli da daje okvir za rješavanje problema, izazova i dilema.

Svaki pojedinac na razini etike mora se individualno i personalno suočiti sa vlastitim izazovima i tokovima života: „Kazuj i reci istinu, makar bila i gorka“, kaže Poslanik, i: „Uči Kur'an kao da se tebi objavljuje“ (Ikbal). Na pologu objave, sveukupne poslaničko-vjerovjesničke vjeroprakse, ortoprakse ili sunneta i neupitnih pozitivnih iskustava čovječanstva kroz vrijeme i prostor, svaka generacija ljudskog roda pojedinačno mora se suočiti licem u lice sa izazovima, fundamentalnim tokovima, procesima, pitanjima i nedoumicama svog vremena. „Taj narod (svaki prije nas) bio je i nestao, njega čeka ono što je zaslužio, a i vas čeka šta zaslužite i vi nećete biti pitani za ono što su oni radili“ (Kur'an 2:134). „Ko od vas vidi općemoralno i općespoznato zlo (munker), neka ga spriječi i otkloni ukoliko može vlašću i zakonom; ukoliko ne može, onda riječima i savjetom, a ako ne može ni tako, onda preziranjem u srcu, ali je to najslabiji vid i oblik imana i vjerovanja“, kaže Poslanik.

Izuzetno važno je naglasiti da nijedna generacija koja dolazi ne može riješiti i otkloniti probleme i izazove generacije koja dolazi. *Conditio sine qua non* – istina je preduvjet svih uvjeta svakog čovjeka i svake generacije da se suoči sa izazovima svoga vremena, sadržajima i značenjima života u kapacitetima svojih mogućnosti iznutra: „Nema većeg napora, angažmana i borbe na Božijem putu od kazivanja istine pred vladarom silnikom“, kaže Poslanik, a izvana kroz život ići potpuno otvorenih očiju,

potpuno budnih svih pet osjetila, razumom i umom: “Reci i kaži: ‘Ovo je moj put, ja pozivam Allahu otvorenom teorijom i jasnim dokazima, ja i svaki onaj koji me slijedi, i neka je hvaljen Allah, ja Njemu nikoga ne smatram ravnim“ (Kur'an, 12:108). Na istini koja slijedi iz vjere počiva kultura i komunikacija. Kao što je religija, prema Schpengleru, duša i arhetip svake kulture, tako na istini počiva komunikacija (a civilizacija je komunikacija) govor, razgovor, dijalog među ljudima. Komunikacija kao i upoznavanje, približavanje, prilagođavanje, udruživanje, integracija i akulturacija, a ne asimilacija ljudi u povijesnom svijetu – temelj je društvenog i društvenosti čija je kur'anska deviza: „Litearefu veteavenu alel birri vettakva“ – upoznavanje i potpomaganje u dobru i kulturi (bogobojznosti). Najkraće, za politički zajednicu neminovna je politička javnost, za društvenu zajednicu neminovna je društvena javnost, za vjersku zajednicu neminovna je vjerska javnost, za intelektualnu zajednicu neminovna je intelektualna javnost i za državnu zajednicu neminovna je državna javnost.

Vođeni Poslanikom da se istina mora kazivati makar izgledala i gorka, Budhinom izrekom da nikad ništa ne ostaje isto do kad se o njemu šuti i kad se i njemu nešto kaže ili napiše, riječima književnika da je dobro da ništa ne ostane nekazano i latinskom izrekom *clara et distinct* – jasnom i razgovjetnom govoru pozivamo i ohrabrujemo ljude na javan, direktan, jasan, razgovijetan, otvoren, iskren, sadržajan, smislen i nedvosmislen govor koji nije prazan, šupalj, dvosmislen ili višesmislen, parola, etiketa, mumljanje, kitijast i frazeološki govor. Taj i takav govor je oznaka i sadržaj kritičkog mišljenja. Unutar kritičkog mišljenja, a svako mišljenje ukoliko je svoje, a ne posuđeno mišljenje, jest kritičko mišljenje, hermeneutikum iznutra, postiže se umijeće

razumijevanja, kritikom izvana, ostvaruje se vještina prosuđivanja i razabiranja stvarnosti. Hermeneutika i kritika unutar političke filozofije čine komplementarno jedinstvo unutrašnje i vanjske dimenzije, kritičkog mišljenja u kome subjektivni pojam, preko objekta, teme ili predmeta spoznaje, putem komparacije suda i zaključka, dolazi do nove vizije, perspektive i ideje i spoznaje. Dakle, rješavanju stvari prethodi imenovanje i definiranje stvari.

1.1. RELACIJA IZMEĐU PRAVA I MORALA

Nema religije, etike i moralno-etičkog učenja bez učenja o dobru i zlu, naredbama i zabranama, slobodi i odgovornosti, mogućnosti i dužnosti i pravu i obavezi. U suštini, naređuje se ono što je halal (dopušteno, dobro i vrijedno), a zabranjuje ono što je haram (nedopušteno, zlo i bezvrijedno). Jedini Bog stvorio je čovjeka i ljude u određenim okvirima i granicama, koje se na nivou pojedinca zovu ahlak/moral, a na nivou zajednice, šerijat/vjerozakon. „To su Allahove granice. Onoga ko se pokorava Allahu i slijedi Poslanika Njegova, On će uvesti u dženkinske bašče, kroz koje će rijeke teći, u kojima će zasvagda boraviti i, eto, uspjeha golema. A ko Allaha ne sluša i Poslanika Njegova i ko se drzne preko Njegovih granica, u Oganj će ga uvesti, da ostane u njemu zasvagda, njega čeka sramna i ponižavajuća patnja“ (4:13-14). Zato se kaže: Pod šerijatom se podrazumijeva Božija volja u formi vjerozakona za zajednicu. Šerijat, kao najviši vjerozakon islama, sadrži u sebi propise koji pokrivaju prava i dužnosti, koji reguliraju odnose između ljudi i njihovog Stvoritelja, reguliraju međuljudske odnose među svim ljudima, reguliraju odnose ljudi prema anorganskom, organskom, biljnom i životinjskom svijetu.

Kad je riječ o šerijatu, radi se o cjelokupnosti propisa, prava i dužnosti. U

svojim propisima, pravima i dužnostima, šerijat pokriva i objedinjuje: vjerski, moralno-etički, kulturni, pravni, socijalni i politički plan života. Fundamentalno značenje šerijata glasi: „Šerijat predstavlja od Boga označeni put čovjeka ka Bogu“ (Fazlu Rahman).

Fikh je islamska pravna znanost ili jurisprudencija. Osnovna intencija i nakana fikha jest razumijevanje (hermeneutika) šerijata i dina kako bi se šerijat i din, kao neizmjenjiva i nezamjenjiva Božija volja i vjera, u kontekstu neprestano promjenjivih i neponovljivih (ireverzibilnih) okolnosti, lakše primjenjivali. Samo tako živi, izravni, do kraja iskreni kritički i angažirani pristup „Uči Kur'an kao da se tebi objavljuje“, i hermeneutika kao neposredno razumijevanje živog teksta koji se izravno iznova nadaže i razotkriva u svojim značenjima, sadržajima i smislovima, može posredovati između sadašnjosti koja se dogodila, sadašnjosti koja se sada i ovdje događa i sadašnjosti koja će se sutra tamo događati. Pravo je drugo ime za šerijat, ili šerijat je u islamu uobičajeno ime za pravo. Naravno, to se odnosi na Božije objavljeno pravo. Standardno se kaže da je pravo ono što je u skladu sa idejom pravde, što je pravo, ispravno i opravdano i odgovara zahtjevima i uvjetima pravnog poretka, šerijatskoga, pozitivnog ili zakonskog prava. Kao sistem normi koji apstraktno regulira odnose među pojedincima i društvenim grupama, pravo te norme kodificira i njihovo izvršenje osigurava zakonskim sankcijama, kažnjavajući njihovo kršenje. Norma ili regula je pravilo ili zakon ponašanja od Boga objavljena ili od ljudi propisana i nametnuta u funkciji zaštite života. Kad se sa stajališta islama sagledava zabrana i razumijevanje zabrane, kaže se da je osnovna težnja i intencija institucije zabrane u odnosima među ljudima da se zaštite prava i vrijednosti jednih od drugih i da se nečinjenjem i življenjem

u svijetu zabranjenog izbjegniti i spriječiti loše, opake i opasne posljedice po čovjeka i ljude u dunjalučkoj i ahiretskoj perspektivi. Zato, sa dvije vrste ljudi život je nepodnošljiv: sa onima koji poriču i ne vjeruju u onosvjetske, ahiretske i vječne Božije zakone i Sud, i sa onima koji ignoriraju sve ovosvjetske procedure, dogovore i propise. Zapravo, pravo se sastoji iz dva elementa: spoljašnjeg i unutrašnjeg. Spoljašnji element prava je monopol fizičke prisile ili prinude, a prinuda je norma čije se sankcije neizostavno primjenjuju. Po ovom spoljašnjem elementu lahko je razlikovati pravo od drugih, npr. moralnih principa. Unutrašnji element prava čini njegova religijska, društvena, državna, socijalna, kulturna i politička funkcija u održanju i zaštiti neupitnog sistema vrijednosti, mira, reda, poretka, dobara zajednice i svakog pojedinca. Neupitne i zaštićene vrijednosti u šerijatskom pravu su:

1. Din – vjera,
2. Nefs – život,
3. Hurijet – sloboda,
4. Akl – um i razum,
5. Ard – čast, dignitet i dostojanstvo,
6. Mal – imovina,
7. Nesl – potomstvo.

Kao što je šerijat Božija volja u formi vjerzakona za zajednicu, tako je ahlak/moral Božija volja u formi vjerzakona za pojedince. Razlika između ahlaka i šerijata nije ni po izvoru (Bog), ni po sadržaju (Božiji propisi), ni po cilju (Božije zadovoljstvo s nama i naše s Njim – radijallahu anhu veredu anhu), nego po broju ljudi na koje se odnosi i po vrstama kazni. Moral, moralni sud i moralni zakon uvijek se odnosi na svakog pojedinca i moralno kazne za počinjeni grijeh, uz grižnju savjesti na ovom, samo su na onom svijetu/ahiretu, a šerijat se uvijek odnosi na zajednicu, društvo i međuljudske odnose

i njegove kazne su obostrane, ovosvjetsko/dunjalučke i onosvjetsko/ahiretske. Na ovom svijetu šerijat sudi samo za izvanjske, vidljive, dokazive i provjerljive stvari – nahnu nahkumu bizzevahiri, to jest za djela, radnje, čine, postupke, ponašanje, negativnu praksu, riječi, držanje u konkretnoj situaciji i karakter. Ni moralni, a kamoli šerijatski sud ne vrednuje, ne kvalificira i ne ocjenjuje ničiji iman/vjerovanje, nijet/namjeru, misao, ideju, osjećaje i unutarnje htijenje. Kad bi se to pokušalo, to ne bi bilo vrednovanje i ocjenjivanje, nego inkvizicija ili prenošenje Božijeg suda sa onog na ovaj svijet i da Božije ingerencije preuzimaju ljudi, koji sebi umišljaju, a drugim ljudima nameću i podmeću oponašaju da Boga. Poštivanje moralnih, normi, vrijednosti i principa u čovjekovom i ljudskom životu, odnosima, postupcima i ponašanju, uvjet je moralne valjanosti čovjekovih djela u životu. Ko ne vjeruje, ne poštuje i ne primjenjuje moralne principe, vrijednosti, načela, krijeposti, moralne zakone i sudove, njegov život u cjelini i sva djela, radnje, čini, postupci, ponašanje i praksa nemoralni su. Dalje, da bi čovjek i ljudi bili, živjeli i opstali u moralnom odnosu prema svijetu, životu, ljudima i stvorenjima, mogu biti i održati se samo kad u njihovim odnosima i uzajamnim vezama postoje obostrano prihvaćene naredbe i zabrane, obaveze i prava, dužnosti u okviru mogućnosti, estetika u okviru etike i odgovornost u okviru slobode. Životinjama, zato što su životinje, ništa se ne zabranjuje, ali one zato nemaju kulturu. Ne razlikuje ljude od životinja jedenje, strast i seksualni odnos, već način jedenja (kod muslimana, islamska kultura ishrane) i način seksualnog odnosa (u islamu tom odnosu prethodi nikah ili šerijatsko vjenčanje), a i druge religije imaju propise prije ulaska u brak, dok se životinje po nagonu pare direktno, bez ikakve procedure.

Bez učenja o dobru i zlu, naredbama i zabranama, etici i esteticima, o slobodi i odgovornosti, mogućnosti i dužnosti, pravu i obavezama, moralnim zakonima i sudovima, život na ljudski način bio bi nezamisliv. Samo bez zabrana, ukoliko bi u svakom trenutku sve ljudima bilo dozvoljeno, život na zemlji također ne bi bio moguć. Zato neprestano treba ponavljati i u svijest ljudi utuvljivati: granice slobode su granice odgovornosti, granice mogućnosti su granice dužnosti, granice prava su granice obaveza, granice etike su granice estetike i granica dozvoljenog ide do granice zabranjenog. Drukčije kazano, sloboda se potvrđuje i opravdava – odgovornošću, mogućnost – dužnošću, pravo – obavezom, estetika – etikom i dozvoljeno – zabranjenim. Zapravo, sloboda, pravo, mogućnost, dozvoljeno i etika su nerazlučivi od odgovornosti, dužnosti, obaveze, estetike i zabranjenog. Sloboda bez odgovornosti u politici i državi vodi ljude u anarhiju, najopakiju i najopasniju negaciju i izobličenje slobode. Kako je unutar usuli-dina (filozofije prava) ustvrdio, čini se, imami Šafija: „Gora je i teža po posljedicama godina anarhije od 67 godina diktature“.

Ali, i anarhija i diktatura su izvan okvira ispravnog političkog života. To su krajnosti koje jedna drugu prizivaju i koje su potrebne jedna drugoj. Pravo bez obaveza prelazi u samovolju, privilegije, diskreciju, arbitražu, a dužnost iznad mogućnosti prerasta u nasilje i teror, estetika bez etike prelazi u razvrat i pornografiju, a dozvoljeno koje prelazi u zabranjeno ima kao rezultat i posljedicu kopile koje se zove grijeh. Ustvari, nemoguće je govoriti o vjeri bez Objave, religiji bez vjere, etici i kulturi bez religije, odgoju bez etike i kulture, slobodi bez odgovornosti, mogućnosti bez dužnosti, pravu bez obaveze i naredbi bez zabrane i esteticima bez etike.

1.2. OBLICI I PODJELA VLASTI

Najopćenitija podjela vlasti glasi: vlast se dijele na oblike vlasti koji valjaju i oblike vlasti koji ne valjaju. Svaka vlast koja valja je ograničeni oblik vlasti, a svaka vlast koja ne valja, ona je neograničeni oblik vlasti. Neograničeni oblici vlasti su oblici totalitarizama, apsolutizama i despotizma. Opaka je i opasna bilo koja, bilo kad i bilo gdje vlast, i uprava koja je izvor, mjera, sadržaj, ogledalo, kontrola, cilj i svrha samoj sebi. Niko na svijetu kao faraon nije amanet vlasti, moći, države, zakona i politike iznevjerio, izobličio, zloupotrijebio unakazio i u totalnu suprotnost tugjan/državni teror i državno nasilje preokrenuo. Sve što je država preko državnih institucija i ustanova trebala štiti i braniti (vjeru, živote, čast, imovinu, hramove, um i razum, potomstvo, slobodu, rad, znanje, obrazovanje, prava i domove ljudi), faraon je napadao, ugrožavao i uništavao, a sve i čega se i sam trebao oslobađati (oholosti, umišljenosti, gordosti, nadmenosti, samovolje, nepravde, nasilja, terora, suludim obogotvorenjem svoje personalnosti), on je to proglasio državnim razlogom i ciljem. Faraonizam je i metafora i simbol i sadržaj i značenje i krajnja granica apoteoze –obogotvorene personalne, neograničene vlasti. Za njega se veže despotizam/tugjan/faraonizam, neograničena vlast (ni Božijim zakonima, ni ljudskim propisima uređena i uokvirena vlast) na neograničeno vrijeme. Izvor te vlasti – suveren, sadržaj te vlasti, mjera te vlasti, ustav i zakon te vlasti, i nakana, smisao, cilj i teleolos te vlasti samo je faraon. On je gospodar srca, duša, misli ideja, tijela, imovine, kuća i hramova. On je sam kako utjelovljena samovolja i ustav, zakon i regula i satut i pravilnik i zakonodavna i sudska i izvršna (egzekutivna) vlast. On sam i niko više (sve dok mu Allah nije poslao Musaa, da mu kaže da nije Bog, da ga pozove na pravi Put i da izbavi

Israilćane iz njegovog ropstva), tako i javnost i mediji. Jedini oblik njegove komunikacije je kroz monolog, monopol, monolit i monizam sebe objavljivanja ljudima. Prvi Musa, a.s., sa faraonom razgovara i vodi dijalog. Dakle, faraoni nikad sa ljudima ne razgovaraju, niti vode rasprave na temelju sile argumenata nego im se sam faraon objavljuje argumentima sile. U faraonskom sustavu vlasti faraon je preko sahiruna/ribara ljudskih duša jedina javnost. Hegelovim jezikom, u „Filozofiji povijesti“ kazano, to je dječije doba duha u kretanju svjetskog duha u kome je slobodan samo pojedinac, tj. faraon. Naravno, on u svemu sebe umišlja kao Boga i sebi pripisuje sve njegove atribute.

Faraonizma/despotizma ili neograničene, na faraonovoj samovolji utemeljene, vlasti nema bez dva unutrašnja i dva vanjska sadržaja. Unutrašnji sadržaji despotizma su širk – politeizam i sihir – magija, a vanjski – nesloboda sa nejavnošću i nasilje nad ljudima.

Drugi oblik blaže i manje neograničene vlasti ili oblika vlasti koji ne valja jest diktatura. Unutar političke filozofije i filozofije prava, kaže se da je diktatura neograničena vlast na ograničeno vrijeme. Njaizrazitiji i najčešći oblik diktature jest tiranija ili vladavina pojedinca tiranina čija je vlast više utemeljena na samovolji nego na zakonu, redu i poretku. U savremenoj političkoj teoriji diktatura se najčešće imenuje autokratijom i autoritarnim načinom vladanja u kome samovolja, diskrecija i usmena arbitraža vladara imaju veću i jaču težinu od propisa i zakona. Diktaturu ili autokratiju u posebno kriznim vremenima, u kojima narod gubi nadu u ustanove, insitucije i kapacitet ustavnog poretka, a sve povjerenje prenosi na vladara kojeg smatra darom Božije milosti, Max Weber naziva harizmatiskim oblikom vlasti. Ovo su personalni oblici negativne, neograničene i vlasti koja ne

valja. Od kolektivnih oblika vlasti koji ne valjaju i koji su se kroz povijest pokazali kao negativni, to su: razni trijumvirati, timokratija, oligarhija, partokratija, plutokratija, anarhija, militarizam, nacizam i komunizam. Sve ove oblike vladavine odlikuje želja da vladaju bez ustava i zakona i da njihova vlast (usljed samoproglāšenog cilja) nikim i ničim nije ograničena.

Svi trijumvirati, Prvi i Drugi, u Rimu, ili Brežnjevi, Kosigin i Podgorni, u Sovjetskom savezu, pokazali su se nestabilnim i trajali su kratko. Timokratija je, prema Platonu, vladavina najčastoljubivijih. Doista, tako priznaju oni koji su bili u vlasti, čast, slast i užitak koji donosi vlast i blizina vlasti ne donosi nijedan ovozemaljski užitak. Vlast je porok od kojeg nema lijeka i odbrane. Jednostavno, vlast je kuga i najveći porok častoljubivim ljudima. Oligarhija je, prema Aristotelu, vladavina grupe najimućnijih ljudi, koji smatraju ili je i narod u to uvjeren da su oni sposobni upravljati i vladati u kapacitetu koliko su imućni. Partokratija je klasični oblik vladavine jedne ili nekoliko političkih stranaka u kojima stranački programi imaju veću težinu od ustava i zakona. Plutokratija je oblik vladavine u kome se grupe ljudi prema različitim osnovama udruže da bi se dočepali vlasti. Glavni motiv i cilj koji ih povezuje je dolazak i opstanak na vlasti. Narod i teorija u odnosu na takav oblik vlasti uvijek su zbunjeni i iznenađeni i neprestano ponavljaju kako mogu biti na vlasti, a nemaju ni programa, ni sadržaja. Narod ne mora znati, ali teorija ne smije zaboraviti. Oni imaju cilj. To je sama vlast. Prema Tejlorovom zakonu, jednom uspostavljena struktura bori se da ojača, da se učvrsti, da se proširi i održi. Kako, ako nema programa i sadržaja rada? Pa, neprestanom kompromitacijom i eliminacijom političke alternative ili opozicije. To su dva sveta cilja programa i sadržaja – biti na vlasti i eliminirati političku alternativu. To su dva

programa onih koji nemaju programa. Onda i narod u najboljoj namjeri, u prividu, i pričinu političkog života, pođe zabrinuto rezonirati: Šta ćeš, kakvi god su, neka ih, nema ko drugi.... Oni na vlasti slavodobitno, na svaku angažiranu kritiku, uzviknu: „Šta je alternativa?“ Ovo je sve tačno, a ništa nije istina. Jedino pravo pitanje glasi: Ko je doveo narod u ovu i ovakvu poziciju, on sam, opozicija ili vlast? Naravno, svi pomalo, ali vlast ponajviše. Ovakav oblik vlasti u kome nema drugog cilja osim same vlasti, nemoguć je bez relativizacije zakona, ignoriranja javnosti i banalizacije društvenog života. Anarhija je, prema Platonu i Aristotelu i političkoj teoriji, općenito vladavina općeg vanzakonskog i vaninsitucionalnog odlučivanja u kome svaki građanin pokušava biti izvor mjera i sadržaj zakona, ili tiranin. To je najkraći i najopakiji oblik vladavine koje društvo vodi u kaos i bezizlaz. Militarizam je oblik vladavine utemeljen na vojnoj hunti, sili, nasilju, diktaturi i stalnim ratovima protiv svog ili drugih naroda. Militaristički poredak odlikuje prinudna saradnja, vojna hijerarhija, zajednička imovina, ekstenzivna privreda i centralizacija cjelokupno proizvodnje. Nacizam je oblik negativne, neograničene vlasti koja ne valja i koji za vrhovno načelo, ispred vjere, morala, zakona i kulture, stavlja rasu nacion, i to plavu arijevsku više krvi i višeg reda. Kroz nacional-socijalni korporativni sistem bori se za Lebensraum/proširenje prostora plave arijevske rase. Naravno, na tom putu se iskorjenjuju niže nearijevske rase.

Rasni zakon i rasni problem dominira svijetom. Najviši zakon je volja Nationalsocijalističke partije, a njeno utjelovljenje je vođa ili Furrer. Osnovne parole nacizma su: jedan vođa, jedna partija, jedna nacija i jedna država. Komunizam je, također, oblik negativne i neograničene vlasti koja ne

valja i koja za vrhovno načelo, ispred ustava i zakona, ističe klasni princip ili klasni interes – oslobođenje radničke klase kao klase i ukidanje svih klasa i klasnog sistema općenito kroz ukidanje privatnog vlasništva. Komunizam je radikalno protiv države, jer je smatra klasnim recidivom i definira je kao organizirano nasilje jedne, to jest vladajuće klase protiv ostalih klasa. Ništa bolje ne prolazi ni pravo, jer se svodi i definira kao volja vladajuće klase pretočena u zakon. „Naše rodno tlo nije tlo prava, nego tlo revolucije“, kaže Marx. Negira se i individualna ljudska svijest, savjest pogotovo. „Ne određuje svijest čovjeka njegovo vlastito biće, nego njegovo društveno biće određuje njegovu svijest i čovjek nije ništa drugo nego ansambl sveukupnih društvenih odnosa“, tvrdi Marx. Religija, umjetnost, filozofija i sva duhovnost nisu ništa drugo nego oblici, alijenirane (otuđene) i iluzorne svijesti. Svi ti oblici svijesti, prema marksistima, udaljavaju čovjeka od njegovog generičkog ili rodnog i autentičnog bića. Njegovo rodno biće čini biće rada, društvene proizvodnje i komplementarne prakse. U islamu to je biće vjerovanja, slobode, rada, morala, prava i zakona, kulture, društva i društvenosti, savjesti, svijesti, uma i razuma, sjećanja i pamćenja, saradnje i solidarnosti i zdravog natjecanja u dobru, pravdi, istini i poštenju. Svi oblici neograničene vlasti ili vlasti koja ne valja u manjoj ili većoj mjeri, a faraonizam potpuno, ne trpe i ne podnose vladavinu prava, pravnu državu i pravni poredak, podjelu vlasti na zakondavnu, sudsku i izvršnu, ne prihvataju balans i autonomiju vlasti. Svaki uvid i kontrolu rada vlasti doživljavaju kao nepovjerenje, poniženje, urotu, zavjeru i smrtnu opasnost. Što je vlast neograničenija, javnost je uskraćenija, suženija i nepostojanija. Nema dijaloga, nema pitanja, nema informiranja, nego proizvođenje i projektiranje javnosti. Pitanja ne vode u

otvaranje novih horizonata i otkrivanje novih spoznaja, nego u sumnjičenje same vlasti.

Ovi oblici vlasti isključuju javnost, otvorenost, objektivnost, zakonitost i transparentnost rada. Njima opozicija, javno mišljenje, intelektualci i mediji nisu korektiv, nego smrtni neprijatelji vlasti. Ovi oblici vlasti u potpunosti otvaraju narod prema sebi u svrhu praćenja i uhođenja, a zatvaraju sebe prema narodu usljed nezakonitog i neustavnog rada. Opis, sistematizacija, standardizacija, klasifikacija i kvalifikacija radnih mjesta njima su jednačina sa sedam nepoznatih. Po pravilu se ne objavljuju konkurs i natječaj za radna mjesta. Umjesto toga, na djelu je diskrecija, arbitraža, voluntarizam i samovolja. Tako se, umjesto lojalnosti sistemu, redu, poretku, ustanovama i insitucijama, promovira i prakticira servilnost i odanost ljudima.

1.3. OBLICI VLASTI KOJI VALJAJU

Prema Platonu i Aristotelu, svaka vlast je dobra ukoliko je zakonita, a zakonita je ukoliko kao sadržaj i cilj ima ideju općeg dobra, ukoliko zastupa, artikulira i realizira interese najvećeg broja ljudi i ukoliko većini donosi, sreću, mir i blagostanje. Osnovna izvanjska odlika svakog oblika vlasti koji valja jest da je ograničen, određen i u uokviren ili Božijom normom ili ljudskom instucionalnom kontrolom ili, što je najbolje i najsretnije rješenje, istovremeno i Božijom normom i ljudskom instucionalnom kontrolom.

Unutar političke filozofije i političke teorije, oblici vlasti koji valjaju, a koji se najčešće navode i spominju u literaturi su: monarhija, tradicionalna vlast, aristokratija, politeja, republika, demokratija, ustavna demokratija, konstitucionalizam, racionalna vlast, vladavina prava i pravna država. Monarhija je, prema Aristotelu, vladavina najboljeg u svemu po

zakonu zato što je monarh/basileus izvor i mjera zakona. Slično stajalište zastupa Machiavelli o suverenitetu da je „država volja i djelo vladara, koji je svjestan zadatka i smisla vlasti“. Ovakav oblik monarhističke vlasti u kojoj je vladar, umjesto institucija, zalog i garant ustava i zakona, naziva se provjećeni apsolutizam. Tradicionalna vlast o kojoj piše Max Weber, po svemu ustrojstvu i načinu funkcioniranja, veoma je slična monarhiji. Taj oblik vlasti počiva na tradiciji, usmenim običajnim pravilima, povijesnom kontinuitetu, diginitetu i autoritetu kraljevske porodice. To su kraljevske loze i porodice u kojima se dinastičkim principom sa roditelja na djecu (prinčeve) prenosi kraljevska vlast. Povjerenje, autoritet, običaji i tradicija igraju presudnu ulogu u ovakvim zajednicama. Ovo su prilično stabilni i dugotrajni oblici vlasti.

Aristokratija je, prema Aristotelu, oblik vlasti u kojoj vlada nekolicina najboljih u svemu po zakonu. To je, ustvari, vladavina elite (moralne, intelektualne, političke). Da bismo razumjeli i približili elitu, moramo se pozvati na Ortegu Gaseta. Prema njemu, elita su oni ljudi ili one grupe koje na sebe preuzmu odgovornost za opću stvar i najviše dobro, a mase u odnosu na elitu su oni koji preuzimaju obaveze i poslove.

Politeja je, prema Aristotelu, vladavina većine prema zakonu. To je Aristotelu samo željeni, a nigdje u stvarnosti potvrđeni i ostvareni ideal ili oblik vlasti. Ono što je Aristotelu politeja, to je Evropi od Rima Republika ili, najkraće rečeno, država, uprava, vlast, ustanove i institucije su javna stvar i opće dobro naroda.

Demokratija je oblik vlasti u kome su na prvom mjestu, ispred ustava i zakona, volja i glas naroda. Baš zato što demokratija, ispred svega, slijedi volju i glas naroda, i Platon i Aristotel su protiv demokratije kao oblika vlasti zato što ona, oslobođena zakona, neminovno

završava u anarhiji. Racionalna vlast je, prema Maxu Weberu, spreficikum i izum Zapada. To nije samo vlast koja počiva na ustavu i zakonu, već i na institucionalnoj demokratiji i strogoj proceduri. Sve odluke moraju biti donesene u pisanoj formi, utemeljene na zakonu, statutu i pravilniku i da su ih napisali i potpisali nadležni organi. Racionalni tip je antipod tradicionalnom i hrazimatskom obliku vlasti.

Ustavna demokratija je vladavina, volja i glas naroda utemeljen na ustavu, organiziran po zakonima i realiziran po demokratskoj proceduri. Od Karla Popera prihvaćena je politička maksima da demokratija nije vladavina ni većine, ni manjine građana, nego politički princip da građani po unaprijed predviđenoj i utvrđenoj proceduri prije isteka mandata mogu smijeniti jednu vlast, ukoliko je više ne žele, bez prolijevanja krvi i nenasilnim putem, iako su prije toga glasali za nju.

Konstitucionalizam, pravna država i vladavina prava u suštini se svode na isto i označavaju ustavni ili pravni red i poredak. Pod ustavnim redom i poretkom u najširem i nabitnijem smislu podrazumjeva se sadržinski i značenjski pravna država (konstituanta) i vladavina prava pomoću općih, objektivnih, bezličnih i za sve građane istih zakona. To znači princip ili sistem u kome vladaju pravo i zakon (nomokratija), a ne arbitrarnost i diskrecionost i u kome osnovna prava čovjeka ne samo da predstavljaju najvišu vrijednost, već su i na odgovarajući institucionalni način zagwarantirana i osigurana. Čisto pravnim jezikom kazano, ustavni poredak je sistem pravnih normi izveden iz osnovne norme. Norma čije se važenje ne može izvesti iz neke više norme, a i iz koje se izvode i sa kojom moraju biti saglasne sve ostale norme, naziva se osnovnom normom. Na temelju ustavnog poretka, izvodi se pravna definicija države. Lapidarno kazano, država je

teritorijalno-politička zajednica i društvena organizacija utemeljena na ustavu i uređena po zakonima.

Pošto mnogi tvrde da je vlast najveći porok i strast, da je kvarna i da kvari ljude i da je jedino što je gore od same vlasti, ustvari, nepostojanje vlasti, ili kad je vlast istovremeno svako i niko, a to je anarhija, pitanje svih pitanja glasi: Kako vlast na ljudski način kontrolirati? Konstitucionalizam kao institucionalna, na ustavu i zakonu utemeljena vlast znači ograničenu i kontroliranu vlast. Svaka vlast koja valja, bilo kad i bilo gdje, u većoj ili manjoj mjeri je ograničena vlast, ili Božijom normom ili pozitivnim pravom i kontrolom, od samih ljudi, a nekad u kombinaciji sa sva tri navedena mehanizma.

Od Monteskieja do danas u Evropi i svijetu traju rasprave kako kontrolirati i organičiti vlast. Monteskie predlaže tri mehanizma:

a) Podjelu vlasti na zakonodavnu, sudsku i izvršnu,

b) Balans, tj. neprikosnovenu autonomiju i ravnotežu između zakonodavne, sudske i izvršne vlasti.

Nijedan od oblika vlasti nisu jedan drugom ni nadređeni, ni podređeni, nego sve njih kroz ustav objedinjava isti ustavni ili pravni poredak.

c) Uz podjelu i balans vlasti neminovno ide i kontrola, uvid i kritički sud o radu vlasti. U tom poslu na prvom mjestu je politička opozicija, koja je neprestani politički korektiv vlasti i kritičko-političko oko građanske javnosti. Odmah iza opozicije slijedi, ne bilo koja, nego politička kritička javnost. Javnosti u jednoj zemlji nema bez povjerenja vlasti u građane i bez zakonitosti rada vlasti. Ova vlast se otvara prema narodu da bi imao uvid i kontrolu u njen rad, a ne otvara narod prema sebi radi uhođenja i praćenja usljed nepovjerenja u narod. To je

tako u oblicima ograničene vlasti koji valjaju, a u oblicima vlasti neograničene vlasti koji ne valjaju – vlast od građana traži povjerenje prema sebi, a sama nema povjerenja prema građanima zato što radi nezakonito.

Za kritičku političku javnost pojedinačno najbitniji su intelektualci ili ljudi koji su neprestano budni i srcem i dušom i umom i razumom i sveukupnim bićem, poput Sokrata, zastupaju ideju općeg dobra i interese naroda. Svaki čovjek koji po znanju, zvanju i obrazovanju ima kapacitet intelektualca a brine samo o sebi i svojim interesima i poslovima, nije intelektualac, nego idiot. Seljak ili polupismeni radnik nikad ne može biti idiot, nego divljak, prostak i primitivac. Od intelektualaca presudno zavisi hoće li u jednoj državi vodeću i glavnu riječ imati građani ili divljaci. Kao što i John Lok sve stanovnike jedne države dijeli na građane (politička bića), robove i divljake, tako jedan namjesnik Bosne u izvještaju sultanu sve njene stanovnike dijeli na insane (politička bića), hajvani (robove) i šejtane (divljake). Od intelektualaca ponajprije i od početka kroz razumijevanje, imenovanje i vještinu prosuđivanja i razabiranja stvari i problema, zavisi ko će stati ispred naroda, građani ili divljaci. Što je u jednoj zemlji manje intelektualaca, najmanje je hiljadu puta više robova, sluga, a i glas divljaka ima veću težinu od građana. Pored intelektualaca, u ograničavanju i kontroli vlasti koja valja ulogu imaju i sve vrste medija: printani, radio i TV. U oblicima vlasti koji valjaju – mediji samo informiraju, a u oblicima vlasti koji ne valjaju – mediji proizvode i projektiraju javnost po želji i potrebi vlasti. Uz medije, u kontroli i ograničavanju vlasti u građanskom društvu ima kompletan sektor civilnog društva sa posebnim planom, programom i potrebama i sve nevladine organizacije. U okvirima vlasti koja valja, postoje i različiti nivoi autonomne, samo preko

ustava i zakona organski jedinstvene vlasti (kao što su državna, federalna, kantonalna, gradska, distrikt i općinska vlast).

Kad je riječ o političkim pravima i slobodama, nemali broj ljudi koji su živjeli u socijalizmu, pa i univerzitetskih profesora, ne razlikuje ljudska, građanska i civilna prava. Ljudska, prirodna ili univerzalna prava su bezuvjetna, Bogom darovana, opća, prirodna, nezastariva i neizbrisiva prava na: vjeru, život, slobodu, imovinu, um i razum, čast, potomstvo, spoznaju, kretanje, obrazovanje, rad, i to su zatečena prava. Građanska prava su politička prava i ona nisu darovana i zatečena, nego su izborena i dugotrajnom borbom stečena prava. Prema tim pravima, svaki punoljetni građanin je nosilac političkog subjektiviteta i on je izvor i nosilac suvereniteta, a ne kralj, pleme, narod, nacion, rasa, kao što je nekad bilo. Civilna prava nisu individualna građanska, komplementarna politička, nego grupna ili posebna prava koja se odnose na razne kulturne, etničke i jezičke grupe. Dakle, civilna prava nikad nisu individualna i politička, nego posebna, grupna prava za razne likove i oblike života unutar građanskog društva kao totaliteta. Događa se u pojedinim zemljama Zapada da gotovo svi građani, ukoliko prihvate državljanstvo, istovremeno participiraju i uživaju i ljudska i građanska i civilna prava.

1.4. ISLAMSKI OBLIK VLASTI

Svaka religija svijeta slaže se, pa, naravno, i islam, da vlast, vladanje i upravljanje moraju biti ograničeni i kontrolirani. U islamu, na dvostruk način: Božijom neopozivom normom i ljudskim uvidom i kontrolom. Dalje, pored sankcije na ovom za namjerno krivi rad i zloupotrebu vlasti, predviđena je kazna i na onom svijetu. S obzirom da je islam za ograničenu i neprestano kontroliranu vlast, većina teoretičara unutar

političke filozofije ubraja i islamsku vlast u valjani oblik vlasti, s tim da je primjena zakona u Evropi i u slamu drukčija. U Evropi od Platonove „Države“ do danas u primjeni zakona ide se od države preko zajednice do čovjeka, a u islamu od sebe preko svoje djece i porodice, roditelja, najbliže rodbine i prijatelja do ostalih ljudi. „O vjernici, budite uvijek pravedni, svjedočite u ime i Allaha radi, pa i na svoju štetu ili na štetu roditelja i rođaka, bio on imućan ili siromašan, pa Allahovo je da se brine o njima!“ (4:135)

Islam počiva na autoritetu istine/hakka, pravde/adla, pravičnosti/kista (nomokratiji), i na izabranim institucijama koje imaju legitimitet, a ne samo na autoritetu ogoljene funkcije.

Kroz pristupnu besjedu Ebu Bekra pri izboru za prvog halifu: “Narode, iako nisam najbolji među vama, evo sada vladam nad vama. Ukoliko budem slijedio pravi put, u tome me pomognite. Skrenem li s pravog puta, onda me upozorite, jer govoriti istinu predstavlja svetu dužnost svakog građanina, a tajiti je isto što i izdaja. Najslabiji među vama kod mene je najjači kad se radi o zaštiti njegovih prava, a najsilniji kod mene je najmanji kad se radi o zaštiti tuđeg prava i imetka od njega. Budite mi lojalni dotle dok se ja budem pokoravao Allahu i slijedio Njegova Poslanika. Iznevjerim li u tome, ne veže ni vas dužnost lojalnosti prema meni. Klanjajte i molite se Allahu. On će vam biti milostiv“, islamu nije strana ni kritična javnost, ni opozicija, ni provjera mandata, ni izbor, niti je vlast data i predana, nego povjerena i uvjetovana. Zato je sadržaj vladavine u ummi – šerijat (nomokratija), a oblik, forma ili način vladavine u ummi je šura – obavezno insitucionalno dogovaranje sa bejatom – zakletvom i slobodom. To Aristotel naziva politeja, a savremena politička teorija to isto imenuje kao republika, ustavna demokratija, konstitucionalizam – ograničena i kontrolirana vlast, ili oblik vlasti koji valja.

Zato je islam u svojoj osnovi uvijek za silu prava, zakona i argumenata, a ne za argumente sile, neprava i nezakona. Osnovnim političkim principom, šurom, slam nikad ne dozvoljava vladaru da se izmetne u suverena koji glumi Boga, niti dovodi narod u poziciju podanika koji, kao stado, nekritički slijedi i oponaša suverena. Principom šure, vladar čuva sebe od isključive i jedine odgovornosti. Kroz princip šura i ummet se odogovrno uključuje u raspravu o općim poslovima i interesima. U trećoj kur’anskoj suri, u 159. ajetu, kaže se: „U poslovima se savjetuj s njima“, dok 42. sura nosi ime Šura – dogovaranje i savjetovanje. U toj suri izričito se kaže: „Ve emruhum šura bejnehum – I uređuju svoje poslove i odnose zajedničkim sporazumjevanjem, savjetovanjem i dogovaranjem“. Sa sličnim sadržajem mogu se navesti i neki hadisi. Dakle, izvori islama, Kur’an i hadis, ni najmanje nisu krivi što je politička svijest muslimana zapuštena, što je kod muslimana današnjice veoma slabo razvijena politička filozofija, filozofija prava, filozofija povijesti, politička teorija, komparativna povijest, jasna i otvorena politička svijest i javnost i što nevjerovatan broj muslimana, pored općih, prirodnih i univerzalnih prava, uopće nije svjestan ili nema potrebu za građanskim ili političkim i civilnim pravima. Neko je, ipak, kriv. Osjećam se kao pojedinac posramljenim i krivim pred tom činjenicom.

Ipak, supstancija islama je istina sadržana u Kur’anu, primijenjena u sunnetu i potvrđena u povijesti. Forma ili okvir islama su sloboda i šura. Ukras i ljepota/Kevser islama su muslimani odgojeni na temeljima islama u formi slobode i šure. Zato su milijardu i po muslimana u svim zemljama i na svim kontinentima svijeta živi globus jezika, rasa, nacija, etničkih grupa, kultura i najdragocjeniji mozaik razlika u jedinstvu i jedinstva u razlikama.

Summary

UNLIMITED AND LIMITED AUTHORITY

Mustafa Spahic

The paper presents forms of authority, organization and manner of functioning of the certain type of authority in society as well as the limits and possibility of public, free democratic communication and critical opinion in the social systems based on unlimited and limited authority. Critical opinion is composed of hermeneutics and critique. Use of these two methods allows for judging and understanding reality. The main levers and institutions which control and limit the authority's self-will, irresponsibility and despotism in the contemporary democratic societies, are intellectuals, media and civilian society sector. In genuine Islamic form of governing and running, the authority is restricted by the principle of Shura (compulsory institutional action). Principle of Shura allows the sovereign to share responsibility of political leadership and running with the competent and elected representatives. Institution of Shura allows inclusion of all wise and full-age members of the Ummah in the discussions of common interest. In the author's opinion, the reasons for underdeveloped political awareness of the Muslims should not be sought in the sources of Islam that otherwise explicitly stipulate consulting and advising.

موجز

السلطة غير المقيدة والسلطة المقيدة

مصطفى سباهييتش

يعرض المقال أشكال السلطة، وتنظيم بعض أنواع السلطة وكيفية عملها، وكذلك حدود وإمكانات حرية وعلنية التخاطب الديمقراطي والرأي النقدي في الأنظمة الاجتماعية القائمة على السلطة المقيدة والسلطة غير المقيدة. يتكون الرأي النقدي من التأويل والانتقاد. ويمكن الحكم على الواقع وفهمه باستخدام هاتين الطريقتين. إن المتقنين ووسائل الإعلام ومنظمات المجتمع المدني هي المحركات والمؤسسات الرئيسية التي تمارس في المجتمعات الديمقراطية الحديثة مهمة مراقبة السلطة وتحد من انزلاقها نحو الاستبداد واللامسؤولية والطغيان. إن السلطة في الشكل الإسلامي الشرعي للحكم والإدارة تكون مقيدة بمبدأ الشورى. حيث يمكن مبدأ الشورى الحاكم من أن يتقاسم مسؤولية القيادة السياسية والإدارة مع نواب مؤهلين ومنتخبين، كما أن مؤسسة الشورى تفسح المجال أمام جميع العقلاء والراشدين من أبناء الأمة ليشاركوا في مناقشة القضايا ذات الأهمية المشتركة. ويرى كاتب هذا المقال أنه لا ينبغي لنا أن نبحث عن أسباب قصور الوعي السياسي عند المسلمين، في مصادر الإسلام، لأن تلك المصادر تحدد بوضوح تام المسؤولية والمشورة.

KRITIKA AUDITIVNOSTI I KONCEPT VJERSKE MUZIKE

Mersid RAMIČEVIĆ

Unatrag deceniju, bajni praktikanti parapolitičke upotrebe (ne)kulture, jamče posredstvom sredstava masovne komunikacije i manipulativnih happeninga jeftine 'bošnjačke' emocije, projekciju nepatvorene „islamske muzike“. Ovakvo ordinarno onepamećenje prebiva u ponoru nad kojim se, pak, među ostalim, formira i pitagorejski nauk o proporcijama nekih *prvih* muzičkih intervala.

Sintagma „islamska muzika“ se ne da oplakati ni prostom primjedbom kako je u pitanju pleonazam. Demonstracija ovoga umišljaja u formacijskom smislu ne izlazi čak ni iz okvira onoga što će pop pjevač i parodičar Antonije Pušić alias Rambo Amadeus nazvati *turbofolk*om. Dakle, uopšte se ne radi o Muzici(!), već o temeljnoj emocionalnoj zapaštenosti vaskolikoga pučanstva. No, o etimološkim peripetijama i pojmu muzike u svjetlu ontologijske nauke može se a i ne treba govoriti. Zasad, stvar biva još paradoksalnijom ukoliko se primijeti da ni fantastična tradicija, primjerice, renesane, a tek baroka, u umjetničkoj muzici ne pretendira da se imenuje, katoličkom iliti protestantskom. Na koncu, Crkva je u ovom slučaju bivala tek mecenom, posjednicom moći, odnosno, materijalnim inspiratorom umjetničkoga djelovanja. Uostalom, ono što poznajemo kao *sakralnu*, a opet *folklornu*, muzičku građu neće biti jedinim generatorom, niti mogućom supstancom u klasičnoj

umjetničkoj muzici zapadne Evrope. Stoga, pokušati konfesionalnim ili ma kakvim svrski odanim nomenom posvojiti muziku, moguće je jedino u odsutnosti elementarne predstave, odnosno, iskustva muzičke *stvarnosnosti*, barem i u ravni *podražaja*. Ili, da budemo još precizniji, iluzija o posvajanju muzike je moguća usljed nepoznavanja prirode nejbenignijih funkcija zvuka koji se konstituše kao muzika. Podsjetimo li se i da po Platonovom Sokratu „muzičar je onaj koji napreduje od čulno primijećenih harmonija do nečulnih, inteligibilnih i njihovih proporcija“¹, nameće se utisak kako sveprisutnim nakaradnim „omuzikaljenjem“ Božijeg Imena ili Božijih Atributa, imena Božijih Poslanika, i tako dalje, vrši profanizacija pretpostavljenoga dogmatskoga mnijenja. Rijetki su autori u savremenoj 'umjetničkoj' muzici, tipa estonskoga kompozitora Arvo Pärta, koji posežu za muzikom kao konsekvencijom eksplicitne duhovnosti. No, Arvo Pärt, čiji je umjetnički bilans, napose, problematičan, da se objasniti prije trendovskim htijenjem proizašlim iz povodljivosti za preostalim new age-om negoli dostatnim stvaralačkim imperativima. Sjetimo se i da je zadugo, i dan danas, ime američkoga avangardnog kompozitora Johna Cagea figuriralo kao opće mjesto u sveukupnim strujanjima sjevernoameričke, ne samo

1 F.W.J Schelling: Zur Philosophie der Kunst, Beck Verlag, München 1984

performativne, već i teorijske scene, te da je John Cage svoju stalnost crpio iz zen budizma koji je važio za njegov duhovni trezor. Ipak, John Cage, svojim smjelim izjavama kako je „sve muzika“ i sličnim pokusima odvažno će provocirati filozofsku debatu po mnogim pitanjima. Ništa, u tom smislu neće ostati upamćenije od njegove čuvene kompozicije *Silent* (4 m 33 s), gdje muzičar sjedi za instrumentom, tačno četiri minute i trideset i tri sekunde ne otvirajući ni tona. Ovo bi u svakom slučaju graničilo inteligibilnom poimanju muzike po slici ili replici na Sokrata od malo prije, ali o čemu je John Cage svojom tišinom pokušao govoriti, tema je već decenijama.

Možda, ponajbolje o paradoksalnoj *zagubljenosti* duhovnoga potaknuća u umjetničkom djelu svjedoči primjer francuskoga kompozitora Oliviera Messiaena. Ličnosti, koja je u sebi supstituirala posvećena katolika i klasika muzičke moderne, pasionirana ornitologa, te pedagoga mnogim od značajnih kompozitora dvadesetoga stoljeća. On će još kao zatočenik u njemačkom nacističkom logoru, u egzistencijalističkoj ravni generisanoj sigurnim trijumfom volje, napisati svoj dobro poznati *Kvartet za kraj vremena*. Posvetu anđelu apokalipse koji upozorava da „više neće biti vremena“, djelo bazirano na analognoj upotrebi i obratima mističnoga broja sedam, broja dana pred smaknuće svijeta, po Ivanovoj Apokalipsi. Kako je muzika temporalni fenomen, to se bit iščezavajućeg vremena treba shvatiti u kontekstu njene eteričnosti, odnosno, same prohodnosti zvuka, koji već *sad* u *nadzemnim* sferama nije moguć a što je valjda i spominjani Cage pokušao sugerisati. No, Messiaen će danas biti prepoznat i kao rijetka ličnost univerzalističkoga tipa. U svom stvaralačkom radu on će se suvislo baviti starogrčkim tropama, hindu ragama i atipičnim indijskim instrumentarijem, te mnoštvenim hindu-perzijskim ritmičkim paternima. Naravno, kao kompozitor, koji će tim primjesama

i postulatima suvereno strukturirati tok vlastita bića, i to kao redovna orguljaša više od šezdeset godina u pariškoj katedrali *Trinite*. Messiaen će biti još jedan u nizu značajnih stvaralaca, skoro jedini u oblasti muzike, koji će pored raznih literata, tragičara, pjesnika i mistika (sjetimo se samo Attara), biti strastveni istraživač ptičijega poja. U tom smislu će ostaviti čak sedam tomova transkribiranog samozatajnog ptičijega pjeva. S druge strane, poput ptica, njegovi učenici će raslojiti i učiniti (delezovski) rizomatičnim mnoge statusne elemente, iste one kolorističke tradicije iz koje je iznikao i Messiaen.

No, vratimo se temi iz naslova, kao fenomenu socijalnih aspiracija, onako kako je već bilo riječi s početka teksta. U svojoj poznatoj studiji o povijesti muzičke produkcije, „Buka“², Jacques Attali već u prvom pasusu konstatuje kako bi namjesto što zapadnoevropska spoznaja dvadeset i pet vijekova pretendira da svijet vidi, isti bi trebala da sluša. I, dakako, da mnogi su filozofi, teolozi, mistici i znalci po pitanju geometrije i/li kosmogonijskih ‘doktrina’, uzimali kao primarni model naše reprezentacije života, interferencijalnu sposobnost auditivnog, nauštrb vizuelnom polju receptujućeg, i čak s *onu stranu* mišljenja. No, ono što provijava kao problem iz Attalijeve studije je festilizacija kao osnov mnogih *teorija* koje žele dar kao osu kreativnog kružoka. O svemu tome, kao političkoj logici svijeta, svjedoči slika iz XVI vijeka, *Borba karnevala i posta*, flamanskog slikara Petera Breughela Starijeg, koju Attali detaljno analizira. No, da formalizujemo stvar, iskustvo umjetničkoga događaja se realizuje „sebepostavljanjem istine u djelo“ (a ne dokidanjem istog), što bi rekao Hajdeger, dodajući kako je to moguće, jedino uz „ekspoziciju svijeta“ i „prizvodnju zemlje“³

2 Izdanje: Biblioteka XX vek, urednik Ivan Čolović, Beograd, 2007

3 Citirano prema, Gianni Vattimo, *Kraj moderne*, poglavlje *Istina umjetnosti*, Matica Hrvatska, 2000

Kad smo već kod *proizvodnje zemlje* na momenat stajemo i uz Jean Jacques Rousseaua, po Klod Levi – Strosu, utemeljitelja nauka o čovjeku a možda i začetnika etnomuzikologije. Jean Jacquesa Rousseaua je usput pokušavao biti i kompozitorom, no to tek ide u prilog ukupnom habitusu njegovoga doživljaja svijeta. Ono, što nas ovdje zanima, jesu Rousseauove teorije (*o transu i opsjednutosti*) koje se vrte oko dva stožera: moralnoga i fizičkoga djelovanja muzike – ili naizmjenično i kombinovano oba.

Rousseau u svojem *Rječniku Muzike i Ogledu o porijeklu jezika*, postavlja za muziku kako problem „drugoga“, tako i problem odnosa između prirode i kulture/stožer fizičkoga djelovanja. U to vrijeme puno se je raspravljalo o kurativnim vrijednostima muzike, a s druge o njenom djelovanju u obliku mehaničkih vibracija. Nakon perioda u kojem je Rousseau *apsolutizovao* muzičko *nad* dušom, on ide svojim razmatranjima i u teoriju partikularizacije i semiologije muzičkog, uglavnom na primjerima komunikološki popularne te rasprostranjene muzičke ostavštine. Govoreći o osjećajima u poglavlju „O melodiji“, Rousseau kaže „...oni na nas ne djeluju samo kao osjećaji, nego kao znaci ili slike...“ a dalje u poglavlju koje naslovljava „Da naši najživlji osjećaji načešće djeluju preko moralnih utisaka“:

„Dokle god zvuk budemo htjeli da razmatramo samo preko potresa koje pobuđuju u našim živcima, nećemo imati istinska načela muzike i njene moći nad našim srcem...“

No, govoriti o moralu u muzici i općenito u umjetničkoj ravni, uglavnom je moguće jedino na nivou ideološke procjene – zbog koje su, primjerice, svojevremeno u Sovjetskom savezu pred doktrinarnim sudovima lenjinističke estetičke farse, gonjeni Sergej Prokofjev i Dmitri Šostakovič. Obojica neoklasici evropske umjetničke muzike. No, ovaj prvi, morao svoje utočište, ipak, potražiti u *slobodarskoj* Evropi.

Pitanje morala, odnosno etike u umjetničkoj muzici i poštenoj umjetničkoj i stvaralačkoj praksi je moguće postaviti jedino u domenu poetički utemeljene umjetničke estetike. Dakle, ako je usud umjetničkoga djelanja svojevrsna margina na koju se ne dopijeva već se na njoj biva, to će biti zato što svakoj suvisloj umjetničkoj naraciji odgovara dostojan umjetnički legitimitet.

No, da je gore spomenuti Attali bio u pravu uvjeravajući da je „muzika (poglavito, njena populistička manifestacija, op.a.) izuzetno sredstvo za predviđanje budućnosti ljudskih društava i za prevenciju njihovog srljanja u samoubistvo“, znao je još i Konfučije, tvrdeći: „Kakva muzika u državi, takva i država“. Ovu, maksimu će kasnije rado rabiti u helenskoj misli a poznati su i brojni drugi primjeri koji muziku doživljavaju kao ideju „revolucionarne društvene promjene“, odnosno, kao mogući „organizacijski princip države“, kako to formuliše Hakim Bay, *omiljeni* američki te(r)oretičar anarhizma.

P. S. Mogućnost kritike u islamskom miljeu danas graniči sa naučnom fantastikom. Budući je islam zasnovan na Objavi, Apsolutnom Tekstu koji se glasom prenosi, zapanjujuće je nedostatno to kako se muslimani ophode prema zidu svoga zvučnoga svijeta, istoga onoga koji su sami u svojem totalitarnošću usloveli. U tom polju smjenjuju se halabuka i vakum, vrisak i nijemost. Shodno, donekle, pomodnim teorijama tijela po kojima glas važi za produžetak istoga, Ummet je zasigurno sakat, bez obzira na svojoj gorostasni bijes. Što kaže Hakim Bay: „Znakovito, praksa zikra se sastoji od ponavljanja riječi. Sam ovaj čin je tekst, i samo tekst. A, praksa anarho-situacionizam se svodi na isto: na tekst, parolu na zidu. Trenutak prosvjetljenja. Pa, to i nije potpuno bezvrijedno – ali što će nakon toga biti drukčije?“

Summary

CRITIQUE OF AUDITIVE ASPECT AND CONCEPT OF
RELIGIOUS MUSIC

Mersid Ramicevic

This article examines lack of critique of auditory aspect in the Muslim cultural systems. Additionally, this article criticizes concept of "religious music" as something unsustainable. Being that the Islam is based on Revelation and Absolute Text which is transmitted through voice, it is astonishingly inadequate how Muslims treat the sound world barrier, the same one they conditioned by their own totalitarianism. Racket and vacuum, scream and muteness coincide in that field. Accordingly, to a certain degree, Ummah is surely crippled, regardless of its gigantic rage through fashionable theories of body according to which the voice represents an extension of the same.

موجز

انتقاد جمهور المستمعين ومفهوم الموسيقى الدينية

مرسيد راميتشفيتش

يعالج هذا المقال غياب الانتقاد لجمهور المستمعين في الأنظمة الثقافية عند المسلمين. وإضافة إلى ذلك، يخص المقال بالانتقاد فكرة "الموسيقى الدينية" من حيث كونها شيئاً غير قابل للبقاء. ونظراً إلى أن الإسلام يقوم على الوحي، ذلك النص المطلق الذي ينقل بالصوت، فإنه من المذهل كيف يتعامل المسلمون مع جدار عالمهم الصوتي، نفس الجدار الذي اشترطوه هم أنفسهم باستبدالهم. يتوالى في هذا الحقل الضجيج والفراغ، والصياح والصمت. ونتيجة لنظريات الجسد الحديثة، التي تقول بأن الصوت ضروري من أجل استمرار ذلك الجسد، فإنه من المؤكد أن الأمة معاقة، بغض النظر عن غضبها الجامح.